

Biibli raamatu esimene leht.

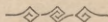
Saksa keelest Fr. Bettegi järele kirjutanud
 G. Rennit,
 Rambi õpetaja.

Jurjewis (Tartus) 1898.

Trükitud G. Laakmanni juures.

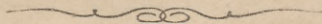
Piibli raamatu esimene leht.

Saksa keelest Fr. Better'i järele kirjutanud

J. Kennit,

Rambja õpetaja.

Jurjewis (Gartus).

Trükitud H. Paafmanni juures.

1898.

Къ напечатанію этой рукописи со стороны Лифляндской Еван-
гелическо-Лютеранской Консistorіи препятствій не имѣется.

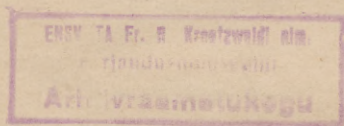
Рига-Замокъ, 14-го Октября 1898 г.

№ 5680.

Фр. Холмманн.
Вицепрезидентъ.

Секретарь Вильбоа.

Дозволено Цензурою. — Юрьевъ, 17 Октября 1898 года.

1965: 4878

Algus.

Alguses lõi Jumal taewa ja maa. (1. salm.)

Sgal ajal on inimesed selle küsimise üle järele mõtelnud: Kust on inimeste sugu maa peale tulnud, ja kuhu ta jälle läheb? Ja Jumal, kes kõik inimese mõtted tunneb, on meile omas pühas sõnas selle küsimise peale vastanud: piibli raamatu esimene leht jutustab meile, kust meie oleme tulnud, ja viimne leht näitab meile, kuhu meie läheme. Kõik on inimesed, kes ennast targemaks arwawad, kui püha kiri, mitmel wiisil seda wastust püüdnud tühjaks teha; nad on selles püüdmises nii kaugemale läinud, et nad isegi ahwisid oma esiwanemateks on tunnistanud; aga see läbi on nad üksi püha kirja sõna tõeks teinud, mis ütleb: Kui nemad endid arwasiwad targad olewat, on nemad jõledaks saanud (Room. 1, 22).

Kui meie maailma rahwaste ennemuistseid juttusid tähele paneme, siis kuuleme, et nad inimeste soo algusest siin maa peal peaaegu niisamuti räägiwad, kui piibli raamat: Ameerikas niihästi kui Ahwrikas, Põhja-Aafrias niihästi kui Ida-Indias jutustawad paganad, et inimene, kuskil õnnelikul maal ehk aias loodud, alguses hea ja õnnis olnud; aga oma süü ehk ka kellegi kurja waimu kiusatuse läbi olla ta praeguse häda ja wiltsuse sisse langenud; see õnnis põli

saawat ükskord maa peale jälle tagasi tulema; aga mitte nõnda, et inimeste sugu aegamööda paraneb, waid hirmsa wõitlemise läbi hea ja kurja wahel, mis wiimaks seega lõpeb, et hea kurja ära wõidab ja inimeste soole õnneliku põlwe jälle tagasi toob. — Ka maailma loomisest räägitwad mitmed pagana rahwad nõnda, otsegu oleksiwad nad seda kord piibliist kuulnud. Üks India rahwa kõige wanematest raamatutest ütleb: „Tema, kes igawesest ajast on, lõi kõige esiti wee oma waimu liikumise läbi, mispärast tema nimi on: See, kes wete peal liigub.“ Persia rahwa wanad raamatud jutustawad maailma loomisest: „Rähtaw maailm, taewas ja maa, on kuue aja jooksul loodud. Kõige esiti lõi Ormuzd (s. o. hea Zumal) walguse taewa ja maa wahel; siis wee, mis kõige maa kinni kattis; siis kuiwa maa, siis kõiksugused puud, siis elajad ja wiimaks inimese.“ Ka weeuputus, millest püha kiri räägib, ei ole paganatele mitte wõeras asi. Üsna ime on kuulda, kuidas rahwad, kes maailma merede läbi üksteisest lahutatud on, suurest weeuputusest räägitwad, mis kõik mäed kinni kattis; suurest laewast, mille sees 8 ehk 4 inimest aset leidsiwad ja nõnda uppumise surmast peasesiwad. Põhja-Almeerikas elab Indiaanlaste sugu, kes tuid pühaks loomaks peab, seepärast, et ta nende „wanaisale suure weeuputuse ajal ühe paju lehekese laewa sisse toonud.“ See paju leht aga on oma suuruse, kaju ja karmu poolest õlipuu lehe sarnaline. — Kas ei tunnistata niisugused asjad mitte selgesti, et kõik maailma rahwad Noast ja tema poegadest on wälja kaswanud, ja et Noa päiwist täna päewani üks põlv teisele neid asju on suusõnaga jutustanud, mis meile Püha Waim on lasknud piibli raamatusse üles kirjutada?

Alga kuuleme nüüd, mis piibli raamat maailma algusest ütleb. „Alguses lõi Jumal taewa ja maa.“ Ühikene sõna, aga täis jumalikku wäge ja tarkust. Tuhanded targad ja rumalad, õpetatud ja õpetamata mehed on püüdnud seda sõna tühjaks teha ja näidata, et ühtegi Jumalat ei ole, et maailm igawene on, et kõik, mis maa peal on, iseenesest on sündinud. Aga just need targad ise tunnistawad, et need asjad maa peal, millel elu on, nimelt: taimed, elajad, inimesed, mitte igawesest ajast ei ole, nagu maailm ise, waid et nad aja jooksul on sündinud. Aga kui maailm igawesest ajast tühi ja paljas, surnud ja eluta oli, kust siis korraga elu maailma sisse tuli? Seda ei ole siitjaadi veel keegi „tark“ jõudnud ära seletada. Meie aga teame seda, sest meie usume, et igawene Jumal, kes ise elu on, taewa ja maa niihästi kui ka kõik, mis taewas ja maa peal elab, on loonud. Elu elawast Jumalast, see on mõistlik mõte; aga elu eluta ajast, see on jõledus.

„Alguses lõi Jumal taewa ja maa!“ See esimene salm näitab meile, millest piibli raamat rääkida tahab, nimelt: taewast ja maast, sellest, mis ülewal ja mis all, sellest, mis igawene ja mis kaduw on. Ta näitab meile, kuidas taewas ja maa alguses rhus elasiwad, aga kuidas pärast patt neid ühest ära lahutas; ta räägib edasi walmistamisest selle aja wastu, mil Jumal taewast ja maad jälle ühendada tahab; siis sellest ühendamisest, mis Jeesuse Kristuse läbi sündis, ja wiimaks uuest taewast ja uuest maast, kus uus Jeruusaleem Jumalast maha tuleb otsegu oma mehele ehitatud pruut, ja Jumal ise oma rahwa juures elab, nagu piibli raamatu wiimne leht meile kuulutab.

„Alguses lõi Jummal taewa ja maa.“ Nagu põline kalju ja nurgakiwi seisab see kõrge ja jumalik sõna piibli raamatu ja ka maailma loo alustuses. Aga nüüd, kus see nurgakiwi paigale pandud, hakkab püha kiri pikemalt maast, kui inimese asupaigast, rääkima. Ta räägib inimestega ja seepärast nõnda, kui inimesed räägivad, et nad sellest ka võivad aru saada. Sest kui Jumal ennast mitte nõnda ei alandaaks, et ta oma sõnas inimlikult meiega räägib, siis ei suudaks keegi tema sõnast aru saada, ei mitte üksi õpetamata ja koolitamata inimene, vaid ka kõige targem mõttetark ja kõige kuulsam tähetundja ja taewa lautuse uurija.

Maa.

Sa maa oli tühi ja paljas, ja pimedus oli sügavuse peal, ja Jumala Waim oli lehitamas wee peal. (2. salm.)

Et maa alguses tühi ja paljas, ja pimedus sügavuse peal oli, seda tunnistavad looduseuurijad ka. Nad õpetavad, et maa alguses nagu kuum, tuline kera, mis aegamööda ära jahtunud, taewalautuses rändanud, paksum aurust ümber piiratud; see aur olewat aega mööda, kui maakera ära jahtunud, suuremalt osalt küll weeks saanud, aga siiski olla niipalju üle jäänud, et walguse kiired temast ei jõudnud läbi tungida, nõnda et pime pimedus maapinda katnud. See õpetus sünnib piibli raamatu teise salmiga muidu väga hästi kokku, aga kahjuks ei tea „targad“ sellest midagi ütelda, et Jumala Waim lehitamas oli wee peal. Aga „targad“ ei võigi sellest midagi teada, sest Jumala Waimu ei wõi keegi inimene rehkendamise läbi leida; aga mis

„targad“ omas rehknungis mitte ei leia, seda nende arust ei ole ka olemas! — Mis tegi siis Jumala Waim wee peal? Me ieloeme: ta oli lehwitamas — paremini Hebreä keele järele „haudumas.“ Nagu kana muna peal, mis ka seeft pime ja wedel on, hauub, nõnda et wiimaks munakoore pimedusest elaw loomakene walguise ette wälja tuleb, nõnda hauudus, lehwitas Jumala Waim ka alguses wee peal, ja täitis loodust jõudude ja wägedega, mis pärast Jumala wägew sõna elule äratas. Küll on inimesed looduse wäge ja jõudu mõnelgi wiisil oma teenistuseks mõistnud pruukida, aga teadmata on, mis Jumala Waim kõik weel looduse saladuse fiske on ära peitnud.

Aga üsna imeks on panna, et patune inimene mitte üksi Jumalast ei taha midagi teada, waid et ta ka loodusest midagi ei hooli, ehk ta küll selle tuningas on. Miljonid inimesed elawad maa peal, muld on nad wõetud; muld annab neile toidust ja ülespidamist; muld wõtab neid wiimaks jälle wastu, aga siiski on suuremale hulgale loodus kogunisti wõeras: Üks saadab oma elu päewad mööda töötegemise ja waewanägemisega; teine warastab laiseldes ja wedeledes Jumala päewad ära; kolmas raiskab priiskamise ja prassimisega kalli aja ära — aga Jumala looduse üle järele mõelda, tema kätetööd tähele panna — selleks ei ole neil mitte mahti. Koolis on nad ehk õppinud, et maa ümargune on, et ta 24 tunniga ennaft korra iseenele ümber keerutab, et ta ühe aastaga äraarwamata pika tee päikele ümber ära käib — aga laps ei mõista selle juures suuremat midagi mõelda, ja pärast läks seegi tarkus pea meelest ära. Aga iga õige ristiinimese kohus on kuulda ja tähele panna, kuidas „taewad jutustawad Jumala auu, ja taewa

lautus kuulutab tema kätte tööd" (Taav. I. 19, 2).
 Sest „tema nägemata asju, nii hästi tema igawest
 wäge, kui jumaliku olemist, näikse maailma loomisest,
 kui neid tähele pannaikse tegudest. (Room. 1, 20).

Ja kui üliwäga suur on see inimeste asupaik!
 On wälja rehtendatud, kui mitu ruutpenifoormat ja
 wersta, sülda ja jalga ta mõedab, aga need arwud on
 nii rängad, et nad meie arusaamisest üle käiwad.
 Aga kui ja see peale mõtled, mis kõik selle maakera
 peal leida on: maailma mered, millede peal laewa-
 mehed kuude kaupa sõidawad, ilma et nad muud näek-
 siwad, kui pea kohal taewast ja enese all ja ümber
 wett; siis liiwamered, suuremad kui Euroopa Wene-
 riik, kus kamel, keda kõrbe laewaks nimetatakse, nädalate
 kaupa sõidab, enne kui ta sellest läbi saab; siis põli-
 sed metsad, kust weel ükski inimene ei ole läbi käi-
 nud; siis põhja ja lõuna nabad, kus igawesed jää ja
 lume wäljad on, suuremad kui terve Euroopa maa;
 sinna juure arwa need lagedad kohad ja paigad, kus
 1500 miljoni inimest, kes maa peal elawad, aset leia-
 wad; ma ütlen, kui ja kõige selle peale mõtled, siis
 ja ehk aimad, kui suur maakera on. Ja seda otjata
 juurt kera kõikide tema mägede ja meredega, linnade
 ja tornidega ei toeta ükski tugi ega hoia ükski ahelik,
 waid ta lehwib wabalt õhu sees, ilma et ta maha kukuks!

Aga mis ja siis weel ütled, kui ja kuuled, et see
 suur maakera mitte paigal ei seis, waid et ta oma
 ette määratud teed mööda mõtlemata kiirusega edasi
 lendab? Sinu arwates sõidab raudtee rong väga ruttu,
 aga ja tead ka, et juurtüki kuul weel rutemini lendab,
 nii ruttu, et su film teda lennus nähagi ei wõi; aga
 see kuul ehk kera, mis peal sina elad; see maakera
 kõikide oma maade ja meredega, jõgede ja mägedega,

fõrbete ja jääväljadega, lendab ja kannab find ja kõiki inimesi ööd ja päewad, kas nad tööd teewad või magawad, naerawad või nutawad, ilmaotsata taewalautusest läbi wiiskümmend — kuule! wiiskümmend korda rüemini kui suurüki kuul; ja fina ei märkagi tema lendamist, nii hellalt käib ta sinuga ümber. Kui sa nüüd võiksid maatera pealt ära hüpata ja kuskil taewa lautuses seista, ja näeksid, kuidas maatera sinust mööda tormab, misjuguist imelikku näitemängu saaks siis küll sinu film näha! Kõige pealt näeksid sa kangel otsegu ühe pisikese tähe; ligemale tulles läheks ta ikka suuremaks; on ta aga sinu juure jõudnud, siis näeks ta nii suur wälja, et ta pool taewalautust täis täidab; su filmade eest tormaksid mööda maad ja mered, metsad ja mäed, linnad ja kirikud, aga see kõik kehtaks mõni filmapilk, sest peagi on ta sinust mööda lennanud ja mõne minuti pärast paistaks jälle pisukene tähekeene kaugelt taewa lautusest sinu filma. Ja nõnda oleksid sa ühe osakese suure Looja auust ja wäest näinud, sest mitte üksi meie maatera ei lenda nõnda taewalautuses ümber, waid weel sajad teised maaterad, mitmed palju, palju suuremad, kui meie maa, mõnel mitu kuud kaajas, nagu meie maateral üks, ja igal ühel feral on oma tee, mis ta käib, ilma et ta teist tema tee peal eksitaks. — Mis sa arwad sõber, kas ei ole inimesele mitte süüdsam ja parem, et ta sedawiisi Sumala looduse tööd tähele paneb ja püha auukartusega tema tegude üle järele mõtleb, kui et ta ikka iseennast meeles peab ja arwab, et üksi see midagi wäärt on ja maksab, mis tema ise teeb ja toimetab?

Nõnda lendas maatera juba siis, kui Sumal ta lõi, taewalautuses. Ta oli siis küll weel tühi ja paljas, pime ja kole, aga siiski karjusiwad Sumala lap-

sed rõõmuga teda nähes, nagu lugeda on Hiobi raamatus 38, 4. 7. 9. Sedasama teed käib maafera täna ka weel, aga ta ei ole mitte enam tühi ja paljas, waid kaunisti ehitatud, ja temaga ühes käiwad seda teed 1500 miljonit inimest, äralugemata elajad ja linnud, ja äraarwamata kalad. Aga Sumal on neid lugenud, ja tema filma ees on nad alati! Sel filmapilgul, mil ta neid ridasid loed, näeb tema ka find, waatab sinu südametesse ja tunneb kõik su mõtted. Ja jelsamal filmapilgul, mil ta sinu südamet ja neerud läbi katsub, teab tema ka, mis need teised 1500 miljonit teewad, räägiwad ja mõtlewad. Ta näeb kõik haiged ja wigased, kõik waesed nende wiletuses, kõik rikkad nende toreduses; ta näeb kõik kurjategijad, kes õõpimedes wälja lähewad saagi peale. Ta kuuleb kõik palumist ja wandumist, õnnistamist ja needmist, naermist ja nutmist, ja iga tühja sõna, mis räägitakse ja mis ta oma raamatusse kohtupäewa tarwis üles kirjutab. Ta näeb lõukoera kõrbes, kotkat õhus, iga linnukest pesas, iga putukat rohus; ei ole ühtegi kalakest mere põhjas, mille tee ja töö temale tundmata oleks, ühtegi lehekest puu külles, mis ilma tema teadmata maha langeks. Tema tunneb iga weetilgakeses need äralugemata weeloomakesed, keda inimese film üksi suurekstegewa klaasi läbi näha wõib, ja annab igale ühele elu ja ülespidamist, sest tema seest, tema läbi ja tema sisse on kõik asjad. — Sõber, kui sa kõige selle peale mõtled, kas ei ole Sumal siis ka mitte sinu meelest suur ja wägew? Mis oled sina tema kõrwal? Ja sa tahad weel kõrk ja uhke olla ja julged Sumala tegusid laita!

Walgus.

Ja Jumal ütles: Saagu valgus, ja valgus sai. Ja Jumal nägi valgust, et see hea oli, ja Jumal tegi wahе valguse ja pimeduse wahеle. Ja Jumal nimetas valguse päewaks, aga pimeduse nimetas tema ööks. (3—5 salm.)

Kas ja oled ka selle peale mõtelnud, mis ime-lik asi valgus on, mida püha kiri Jumala kuueks nimetab (Taaw. 1. 104, 2.)? Mis oleks küll maailm ilma valguseta? Külm ja kole, pime ja inetu! Aga mis valgus see siis oli, mis Jumal esimesel päewal lõi? Seda ei wõi meie mitte teada; sest meie ei tunne ühtegi valgust, mis mitte päikesest ei tule, ja päikene loodi alles neljandal päewal. Ilma valguseta ei wõi midagi elada ega kasvada, seepärast on valguse loomine Jumala kõige esimene ja kõigetarwilikum töö, ja seepärast sünnib küll valgusest paar sõna rääkida.

Ustume ühe kambri sisse, mis täiesti pime on, ja teeme seina ehk akna sisse kõige peenema nõelaga ühe augukese, mis nii pisuke on, et seda palja silmaga nähagi ei wõi; sellest august laseme ühe ainja valguse kiire pimedasse kambrisse tungida ja ühe weetilgakese peale langeda; seda valgustatud weetilgakest paneme siis suurekstegewa klaasi läbi tähele — mis näeme siis? Aralugemata hulga pisukesi loomakesi, mis suurekstegewa klaasi läbi suured, hirmsad ja kolidad wälja näewad; need ujuwad nagu suured kalad ja weeloomad maailma meres ja neelawad wähemaid loomakesi paremalt ja pahemalt poolt kinni püüdes alla, otsegu oleksiwad nad ilma täitmata; teised liigu-

wad aegamööda edasi ja tagasi, ilusad ja kenad pealt näha, läigivad nagu kristall; jälle teised muundavad iga filmapilk oma kaju ja karwa, firutavad liikmed wälja ja tõmbawad nad jälle tagasi. Seda juurt pilti maalib üks ainukene walguse kiir sinu filma ette!

Paneme nüüd ka walgust, mis kuu pealt tuleb, ühe hea pikafilma läbi tähele! Sa tead, kui suur kuu paljale filmale näitab olevat. Pikafilma läbi näed sa aga ülijuure wälja, kust kaljud ja mäed, mis mitu tuhat jalga kõrged, üles tõusewad. Aga sa näed ka weel, et kuu peal koguni teistsugune loodus on, kui maa peal: ei ole seal õhku ega tuult, ei pilwi ega wett, ei wihma ega kastet, ei rohku ega puud, ei mingisugust elu. Sa nõnda wõid jina kuud tundma õppida, ehk ta küll sinust 51,600 penikoormat kaugel on, ja walgus on see, mis sulle kuu pildi filma ette kannab.

Walguse läbi wõime meie ka wahet teha wärwide wahel. Ilma walgujeta oleks must ja walge, punane ja roheline wärv ühesugune. Igal wärwil on oma soojus, igal oma mõju ehk wõim. Kannad sa juil musta kuube, siis on sul palju palawam, kui siis, kui sa walge kuue selga tõmbad. Mõni wärv waigistab ja taltjutab inimest ja elajat, nagu seda nõdrameeleliste juures on tähele pandud, mõni jälle äritab ja wihastab; pull ja krookodil saawad wäga wihaseks, kui nad inimest punases riides näewad. Uuemat ajal mõistawad õpetatud mehed walguse kiirtest isegi seda wälja arwata, mis asjast kiired tulewad. Ilma et nad küünalt ehk lampi näewad, wõiwad nad sulle ütelda, kumb walgus küünlast, kumb lambist tuleb, kui sa aga kumbkiist ühe ainja kiire nende juure lasjed tungida. Nõnda wõib tähe-

undja, kui ta ühest tähest, mis fina palja filmaga waewalt taewa küllles näha wõid, ühe kiirese kätte saab, ütelda, kas selle tähe pääl wett, rauda, kulda, soola ehk muud on; niisamuti, kas see täht on kindlasti ollusest, kas ta wedel ehk weel õhu sarnane on, ja kas ta — ehk ta küll tuule kiirusega taewa lautes edasi lendab — maakerale ligemale tuleb ehk temast kaugemale ruttab, ja isegi seda, mitu penifoormat ta sekundis edasi jõuab.

Smelik on ka walguise mõju. See tee, mis päikese walgulsel käia on, enne kui ta meie juure ulatab, on 20 miljonit penifoormat pikk, aga siiski on tal weel nii palju jõudu, et ta puud haljendama, lilled õitsema ja rohu kaswama paneb. — Umbes 50 aasta eest elas Brantsuse maal üks mees, nimega Daguerre, see ütles, et tema ei tahtwat mitte rahule jääda, enne kui ta need pilbid, mis walguise kiired läbi õhu edasi kannawad, klaasi peal nähtawaks teeb. Sel ajal peeti seda meest rumalaks, nüüd aga tunneb iga laps päewapilti, mis õigemine „walguise pilbits“ tuleb nimetada. — Ehk küll walguise kiir väga ruttu edasi jõuab, siiski kulub tal oma jagu aega ära, enne kui ta ühe asja juurest teise juure ulatab. Päikese walguis jõuab kahetse minutiga meie juure, põhja naela walguis 30-ne aastaga. Beame siin natuke kinni! See walguis, mis täna põhja naelast meie filma paistab, näitab meile põhja naela nõnda, nagu ta 30 aasta eest oli, mitte nõnda, nagu ta praegu on; see on niisamuti, kui sul Austraalias sõber on, kes sulle kuue kuu eest kirja saatis, millest sa loed, et ta küll kuue kuu eest terve ja priiske oli, seda ehk teist tööd tegi, aga mitte, kuidas ta praegu elab ja mis ta teeb; sest ta mõits ju kuue kuu jooksul haigeks jäänud olla ehk

mõni nädal juba mulla all hingata. Nõnda on lugu põhja naelaga: meie ei uäe mitte teda ennast, waid üksi tema walgust, mis 30-ne aasta eest temast wälja tuli; ja kui ta ise ütleme 10-ne aasta eest oleks ära kadunud ehk hukka läinud, siis näeksite ikka weel 20 aastat tema walgust, ja siis, 20-ne aasta pärast, kustuks ka tema walgus ära. — Üks neist seitsmest tähest, mis meie „sõelaks“ nimetame (Hiob 9, 9; Amos 5, 8) on meist nii kaugel, et ta walgus wiie saja aastaga meie juure jõuab; kui see täht Luteruse sünnimise ajal oleks ära kustunud, siis näeksite nüüd sellegipärast ikka weel tema walgust. Seepärast pane tähele: meie ei näe taewa tähti mitte nõnda, nagu nad praegu on, waid nagu nad pikema ehk lühema aja eest olivad; meie ei näe taewa külls mitte olewiku, waid minewiku. — Kui nüüd päikese walgus 8 minutiga meie juure jõuab ja tal 20 miljonit penikoormat kätä on, siis rehkenda ise wälja, kui kaugel „sõela“ täht meist on, mille walgus meie juure jõudes 500 aastat tarwitab!

Ja kõiki neid imeasju, mis meie oleme tähele pannud, ja kes teab, kui palju weel muid, mis walguise kiires meile weel on ära peidetud, on üks Dooja sõna korda saatnud: Saagu walgus! Ja misjuguine tähendus weel sel õigel, igawesjel walguisel on, sellest maailma walgus üksi pilt ja wari on, sellest annab püha kiri peaaegu iga lehekülje peal tunnistust, kui ta näituselks ütleb: Sumal on walgus, ja tema sees ei ole ühtegi pimedust (1. Joh. 1, 5). Sumal elab walguises, kuhu ükski ei saa, keda ükski inimene ei ole näinud ega wõi näha (Tim. 6, 16.). Ja meid, oma lapsi, kutsub ta selle walguise juure, sest, nagu loodus meile igapäew tunnistab, on wal-

guses elu, aga pimeduses surm. Meile aga on tema tõutanud, et meie ükskord selles valguses peame elama, kus ühtegi pimedust ei ole, ja meie ülestõusnud ihu paistab nagu päike meie Sja kajas. Kui suuri valguse imeasju saab siis meie film nägema! Aga elagem siis ka siin maa peal, kui valguse lapsed, et meie seda kätte saaksime, mis film ei ole näinud, ja kõrv ei ole kuulnud, ja inimese südamesse ei ole tõusnud, mis Jumal on valmistanud neile, kes teda armastavad (1. Kor. 2, 9).

Kui nüüd piibli raamatus seisab: Ja Jumal nimetas valguse päevaks, aga pimeduse nimetas tema ööks (5. salm), siis tuleb ka sellest rääkida, mis päewad ja ööd need olivad, mis loomise juures nõnda nimetatakse. Kui pikad nad olivad, sellest ei ütle piibli raamat midagi. Viipalju on küll selge, et nad mitte praegused päewad ja ööd ei olnud, sest nüüd teeb ju päikese tõusmine ja looja minemine wahet öö ja päewa wahel, aga päikese lõi Jumal pärast, neljandal päewal. Kui loomise juures päewast ja ööst räägitakse, siis tähendatakse seega waheldust valguse ja pimeduse wahel, ilma et püha kiri sellest midagi ütleks, kui kaua valgus (päew) ja kui kaua pimedus (öö) kestis. Nõnda ei tea meie sellest midagi, kui pikk üks loomise päew oli. Meil tuleb siin püha kirja sõna meele: Tuhat aastat on sinu meelest kui eilne päew, kui see saab mööda läinud (Saaw. I. 90, 4). Kui siis mõned „targad“, kes elawa Jumala fisis ei usu, piibli raamatut sellepärast tahawad tühjaks mõista, et seal sees seiswat: Jumal on kuue päewaga, s. o. 72 tunniga taewa ja maa loonud, kuna nende uurimine awalikutest teinud, et kümne tuhandete kaupa aastaid ära kulunud, enne kui loodus

selleks saanud, nagu ta praegu on, siis kostame meie, et need „targad“ piibli raamatut ei tunnegi. Piibli raamat ei ütle mitte, et Jumal kuus korda kaheteistkümnene või kahesümnenelja tunniga oleks taewa ja maa loonud; piibli raamatu pärast võib üks loomise päew väga hästi mitu tuhat aastat pikk olla; piibli raamat ei ütle midagi nende „tarfade“ vastu, ei ka nende poolt. Aga, ütled sina, kes ja Jumalat ja tema püha sõna usub, ehmatades, kas see mitte waleõpetus ei ole, kui meie ütleme, et loomise päewad on teistjuga olnud kui praegused päewad, ja et nad wahest tuhandeid aastaid on kestnud? Ära kohu mitte, sõber! Kosta mulle enne selle küsimise pääle, mis tarwis on Jumal meile piibli raamatu annud? Eks selle tarwis, et meie sealt peame otsima ja õppima, mis meile hingeõndsuseks waja on. Selles õpetuses aga ei ole piibli raamat kuski segane ega puuduline. Kui ta aga loomise päewade pikkusest midagi ei ütle, siis tahab ta sellega näidata, et seda teadmist hingeõndsuseks sugugi waja ei ole. Ehk arwad sina tõesti, et see inimene hukka mõistetakse, kes usub, et loomise päew 1000 aastat pikk oli, ja et teine sellepärast õndsaks saab, et ta usub, et see päew 12 tundi pikk oli, ehk et kolmas seepärast kõige õndsam on, et ta usub, et loomise päew üks ainuke filmapilk kestis? Sest Jumal võib ka väga hästi kuue filmapilguga taewa ja maa luua: ta ütles, ja see sai — Jumal võib ju kõik teha? Ei, sõber! Kui pikaks või lühikeseks sa loomise päewa arwad, see ei mõista sind hukka, ei tee sind ka mitte õndsaks, sest piibli raamat ei ütle sellest midagi, waid jätab seda sinu asjaks. Aga mis piibli raamat küll ütleb, ja mis sina küll pead uskuma, kui sa tahad

õndsaks saada, on see: et Jumal taewa ja maa on loonud; Tema ütles, ja see sai. Sest kui sa usud, et maailm mitte loodud ei ole, waid et ta igawesest ajast on, ehk et ta iseenesest on saanud, siis teed sa maailma Jumalaks ja salgad elawa Jumala, taewa ja maa Looja, ära, ja teed seega pattu esimese kaju wastu, ja see uft wiib sind küll igawese hukkatuse sisse. Seepärast tunnistab ristikogudus esimeses usuõpetuses: Mina usun Jumala, Isa, kõigewägewama, taewa ja maa Looja sisse! Seda usu fina ka kõigest südamest, siis on üks puhas, mis sa loomise päewa pikkusest armad.

Õ h E.

Ja Jumal ütles: Saagu lautus keft wett, ja see tehtu wahet wee ja wee wahele. Ja Jumal tegi lautuse, ja tegi wahhe selle wee, mis lautuse all, ja selle wee wahhele, mis lautuse peal oli; ja see sai nõnda. Ja Jumal nimetas lautuse taewaks. (6—8 salm.)

Siin nimetab pühakiri õhuruumi, mis meie pea kohal on ja mis kõike maatera ümber piirab, taewaks, ja seda nime kannab ta kõikide rahwaste keeltes. Sa ehk mõtled: see on iseenesest mõista, et meie pea kohal midagi peab olema; kas siis see taewas, mis muud ei ole, kui pisut õhku, nii tähtjas asi on, et seda iseäralikult Jumala loomise tööks tuleb nimetada? Jah, sõber, sellel õhul on suur tähendus! Kuu ümber ei ole niisugust õhku mitte; kui meie kuu peal elaksime, siis ei näeks meie film isegi

kehtpäewa ajal mitte finist taewast ega pilwi pea kohal, waid otsata tühidust ja sügawat pimedust, mille sees päikene ja taewa tähed meile wastu paistaksivad niisuguse walusa walgusega, mis silmad ei jõua wälja kannatada. Nõnda ei ole mitte iseenesest mõista, et finine taewas meie pea kohal on. Ka looduse uurijad tunnistawad omast kohast sedasama; nad ütleswad: „Meie peame tunnistama, et pärast seda, kui „palaw, tuline maaker, mis kaua aega pakjudest „rudest ümber piiratud oli, millest ükski walguse kiir „ei jõudnud läbi tungida, nõnda et pilkane pimedus „maad kattis, aega mööda ärajahtus, et siis ka au- „rud, mis ülemad ruumi täitsiwad, aegamööda maa „peale maha langesiwad ja nende asemele puhtam õht „tuli, mis umbes praeguse õhu sarnane oli, kust wee- „aurud jõudsiwad läbi tungida ja pilwi sünnitada. „Ka on selge, et see õht enne pidi walmis olema, „kui taimed kaswama ja elajad siginema hakkasiwad.“

Mis tähendus on aga õhuruumil, mis püha firi lautuseks nimetab? Kõige esmalt see, et wett mis ülewal (pilwedes) on, weest, mis maa peal on, lahutada. Seft kui seda lahutust mitte ei oleks, siis langeks kõik see weehulk, mis nüüd pilwede näul õhu sees edasi sõuab, maa ja mere peale nagu pakis udu, nõnda et meie taewa tähti ega maa pinda näha ei wõiks. Masta otja oleks ilm niiske ja jahe, nõnda et ei põllu ega puu wili ei wõiks küpseda.

Sa mõtled wahest, et need pisukesed pilwefesed, mis mõnikord taewa külles näha on, midagi ei wõi olla wee wasta, mis maailma meredes on. Sa eksid, sõber. Kui sa elaksid kuskil maal, kus peaaegu aasta otja pilwedeft wihma maha sajab, siis tuleksiwad sul teistsugused mõtted wee kohta, mis pilwede sees on.

Aga ja wõid ka weel ühel teisel wiisil jellest enesele
 õiget pilti teha. Sa tead, et wihma ja lume wee
 läbi, mis pilwedeft maha tuleb, ojakesed sünniwad;
 kui mitu ojakest kokku woolawad, saab neist jõgi; jõed
 on mitmesugused: suuremad ja wähemad. Oled ja
 Emajõe näinud, siis arwad ka, et see suur küll on.
 Maa peal on aga jõgesid, mis nii laiad on, et Ema-
 jõe nende kõrwal waewalt ojakeseks wõib nimetada.
 Nõnda on Amazoni jõgi Lõuna-Ameerikas juba 60
 penikoormat enne kui ta meresse woolab, nii lai, et
 ühest kaldast teist näha ei wõi. Selle jõe sügawus on
 600 jalga. Mõtles nüüd selle weehulga peale, mis
 selles jões ilma otjata meresse woolab, ja weel nii
 wägewa jõuga, et tema suu ümbruses mere wesi ligi
 1000 wersta mäge on. Peaaegu niisama suured on
 mitmed jõed Aafrias, Ameerikas, Ahwrikas ja ka Eu-
 roopas. Ja nüüd wõta nende juure kõik suuremad
 ja wähemad jõed, ja mõtle selle weehulga peale, mis
 nemad kõik juba tuhandeid aastaid on meresse saat-
 nud, ja siis küsi: Kust see wesi küll kõik tuleb? Selle
 peale on üks ainuke wastus: kõik taewa pilwedeft,
 sest see wesi, mis hallikateft wälja woolab, on wähem
 osa, ja tuleb ka sinna taewa pilwedeft. — Aga, kü-
 sid ja edasi, kust saawad siis taewa pilwed wett? Need
 saawad seda jälle maa pealt; sest ilma et meie film
 seda näeks, woolawad igapäew termed Amazoni ja
 Mississippి jõed maa pealt taewa poole. Kuidas see
 sünnib? Nõnda: kui päikene mere ehk järwe peale
 paistab, siis sünniwad weepinnal pisukesed wesiwilke-
 sed ehk rakukesed; need on jeeft õhuga täidetud ja on
 fergemad kui õhk, seepärast tõusewad nad hulga kaupa
 ülespoole ja ühendawad ennast seal pilweks, mille sees
 mõnikord enam 100,000 pange wett on. Waata,

mis imelik asi! Sumal oles ka wõinud mitmes paigas maa peal imelikud aurumasinad ja taewatõrgused pumbad üles seada ja nende läbi suure kära ja müraga wett meredest ja järvedest üles pumbata ja maa peale pritsida ja seda wiisi oleksime meie, inimesed, wäga imeks pannud; aga et Sumal kõik nii wäiksel, tavalisel wiisil teeb; et ta ilma nägemata ja kuulmata iga minuti jooksul miljonite pangide kaupade wett üles wõtab ja seda tilkade wiisil jälle maa peale laste sadada, seda kosutama ja kasima, seda ei pane meie suuremat tähelegi; nuriseme üksi, kui mõnikord liig palju wihma sajab, ehk teine kord wihm liig kaua tulemata jääb. Üks kuulus tähetundja on wälja rehkendanud, et kui kõik inimesed, kes maa peal elawad, mehed, naised ja lapsed mere kaldale üles seatakse, panged neile kätte antakse ja kätatakse suure kiirusega wett merest tõsta, et siis 70,000 aastat ära kuluts, kui nad niipalju wett wõiksid wälja tõsta, kui päikene ühe aasta jooksul ilma waewata üles tõmbab. Nii kõhn ja wäti on inimese jõud, kui seda Sumala wäe ja wõimuga wõrdleme!

Aga see õhuruum ehk lautus ei tee mitte üksi wahet „wee ja wee wahel“, tal on veel rohkem tähendus. Et meil õhku hingetõmbamiseks, s. o. elamiseks enam waja on, kui leiba, seda teab igaüks. Aga veel rohkem: õhk teeb meile ka nägemist wõimalikuks. Sest kui õhk mitte päikese kiirid ei lahutaks ja jautaks, nõnda et nad maapealsid asju kõikidest küljedest walgustawad, siis wõiksimme asju üksi sellest küljest näha, kuhu päikese kiired peale langewad; teised küljed oleksiwad foguni pimedad. Kui meie nüüd kuskil maja ehk mõne muu asja warjus oleme, siis wõime ka warjus asju näha, mõnikord ka paremini, kui heledas päikese walguses; aga kui mitte õhku ei oleks, siis

oleks warjus kottpime, nõnda et isegi kõige terawam film midagi ei wõiks näha, nagu lugu kuu peal on, kus õhku mitte ei ole.

Uga weel üks asi: õhk on nagu Joe tekk ümber maakeri, mis inimesi ja elajaid, taimi ja rohku külma eest hoiab. Päikese kiired on küll soojad, isegi kuumad ja tulised; aga kui mitte õhku ei oleks, siis soojendaksivad ja kõrwetaksivad nad üksi jeda kohta ja jeda asja, mille peale nad langewad, ja ka neid paljalt ühest küljest; sest teine külg, kuhu nad mitte ei ulata, oleks selle külma käes, mis õhuta taewa lautuses walitseb, ja see on enam kui 100 graadi alt nulli, nagu lugu kuu peal on. Õhk aga jautab ja lahutab päikese kiired kõigile poole ära, ja nõnda saab ta ise ühetasa soojaks, ja seeläbi soojendab ta ka kõik asjad igast küljest, mis maa peal on.

Need on mõned imeasjad, mis Jumala wägew sõna teisel loomise päewal on korda saatnud. Nagu walguis, nõnda kiidab ka õhk tema suurt wäge ja kõrget tarkust. Meie aga, kes meie selle wägewa Looja kui oma armsa Isa sisse usume, ütleme rõõmsa lootusega:

Kes pilwi, tuuli peab
Kuis tahab oma käes,
Küll teed ta leida teab,
Kus käia wõid ta ees.

Maa ja meri.

Ja Sumal ütles: wesi kogugu taewa all ühte paika, et kuiwa näitse; ja see sai nõnda. Ja Sumal nimetas kuiwa maakš, aga wee kogu nimetas tema mereks; ja Sumal nägi, et see hea oli (9.—10. salm.)

Mis jutustawad meile need salmid? Seda, et maakera enne tasane ja üleüldse weega kaetud oli, et pärast Sumala käsu peale mäed tõusiwad ja merepõhi alla waus. Mis ütlewad looduseuurijad selle kohta? Just sedasama! Aga kuidas seletawad nemad mägede ja orgude sündimist? Nad ütlewad: „Maakera oli „alustuses kuum, wedelast metallidest kokku pandud kera, „mis ka praegu weel sellest näha on, et maa sees „mõnesugused metallid leida on. Aga kui maakera „hakkas ära jahtuma, tekkis tema ümber koor, mis aega „mööda paksemaks läks; see koor tõmbas ennast kokku, „ja seal juures sündiswad kiprad ja kortsud, nagu rõõsa „piima peale koor tekkib, mis ka kortsune on. Need „kiprad ja kortsud on praegused mäed ja künkad. „Seal juures oli üsna loomulik, et wesi ennaft ma- „dalamatesse paikadesse kokku kogus, nõnda et kuiwa „maad näha oli.“

Nõnda sünniwad ka siin piibli raamat ja looduseuurijad kokku, aga see on see suur wähe, et wiim- sed ütlewad, see olla kõik iseenesest sündinud, kuna piibli raamat õpetab, et Sumala wägew sõna seda on teinud. Iseenesest ei wõi midagi sündida, ja kui Sumal kolmandal loomise päewal mitte ei oleks oma „Saagu“ ütelnud, siis ei oleks ka täna ei ühtegi mäge ega orgu, ei ka kuiwa maad. Sumala wägewa käsu

peale saatfiwad need jõuud ja wäed, mis tema Waim wee peal lehwitades, haududes looduse fiske oli warjule pannud, korda, mis tema tahtmine oli. Tema inglid kuulfiwad küll tema wägewat sõna „Saagu“, aga kui meie, patused inimesed, juba sel korral oleksime maa peal elanud, siis oleksime meie tema sõnast niisama wähe kuulnud nagu täna, kui tema käsu peale torm mäsšab, pikne müristab ehk maa wäriſeb, mis linnad ära rikub ja inimesed elusalt maha matab. Inimese patu läbi pimestatud film ei oleks ka siis Sumala loomise tegudes midagi imet näinud, waid kõik oleks „iseenesest, üisna loomulikult“ ſündinud, nagu ka täna kõik õpetatud ja õpetamata inimesed ütleswad, kes Sumalat ei tunne ja kõige wägewama Dooja fiske ei taha uskuda.

Need kõrged, wägewad mäed kuulutawad meile iſeäraliku ſelge keelega ja walju healega Sumala suurt wäge. Kui ſa Munamäe juures ſeiſad, siis on ſee mägi ſinu aruſt juba kõrge küll, ja ta ongi oma 1000 jalga kõrge. Aga ſeame teda nende kangelaste kõrwale, mis Aſias, Ameerikas ja ka Euroopas oma toredat pead taewa poole tõſtawad, siis on ta waevalt muti hunnikuks nimetada. Kõige kõrgem mägi maailmas on Aſias, Ida-Indias, Himaalaja mäges-tikus; tema nimi on Gauriſankar, ja on 29,470 jalga ehk 7 werſta kõrge, ſee on 29 Munamäe üks teiſe otſa lautud. Siin wõime ka kõige ſügawamast merekohast rääkida: ſee on Aſia ja Ameerika wahel, Baikſes maailma meres, Kamtſchatka poolsaare ligi-dal; ſee koht on 28,370 jalga ehk umbes 6 $\frac{1}{2}$ werſta ſügaw, nõnda et kõigesügawamast merepõhjaſt kõige kõrgema mäe tipuni ligi 14 werſta on. Kui ſa ſeda mäe mööda üles ronid — tema tipuni ei wõi

ja edasi tungida, sest see on igawese lume ja jääga kaetud — ja oled mõni 1000 jalga ülespoole jõudnud ja sa waatad tagasi, siis näewad suured metsad nagu pihikesed, mustad plekikesed, ja laiad jõed nagu peenikesed hõbe lõngad wälja, ja pilwed on kaugele sinu jalgade alla jäänud, niisamuti wälgulöömine ja müristamine. Kui palju mulda ja liiva, savi ja kruusa, kiwa ja mitmesuguseid metallisid niisuguses mäemürakas koos kon, ei wõi sa ära arvata. Üks waga, tuttam Inglise irjanik Kingsley, ütleb: „Mina sain Sumala suurst ja wäge tunda, kui ma omas mõisas kord lasin üht künkaft ära wedada; kui töötelijad ühe kärutäie teise järel ära weeretasiwad ja nõnda mitu nädalat ära kulus, enne kui see pihikene hunik maa tasa sai, siis mõtelsin mina: mitu karu peaksiwad küll kaima ja mitu inimest käsi liigutama, ja mitu 1000 aastat ära kuluma, kui leegi tahaks Alpi, Kaukaasia ehk Himaalaja mägestikku maa tasaseks teha, ja ma tundsin, kui wäeti inimene, ja kui wägew Sumal on.“

Kui imelik wõis küll pealt näha olla, kui mäed sündisiwad! Sest maapind ei tõusnud mitte üksi üles ja ei waunud alla, otsegu oleks meri laenetanud, waid ta katkes ka mõnest kohast katki, ja neist lõhedest ja pragudest purskas laawa ehk wirn, s. o. sulat metall, üles taewa poole. Et see nõnda oli, seda tunnistaswad need 500 wulkanit ehk tulepurskajat mäge, mis täna weel wahet pidamata laawat wälja sülitawad, ja need tuhanded wulkanid, mis ära on kustunud. Nõnda ei ole siis mitte tühi luuletus, kui Taaweti laulud ütlewad: Mäed sulawad ära, kui meewaha Jehowa ees. (Taaw. I. 97, 4.) — Niisugune mägede sündimine ei ole weel mitte hoopis ära lõppenud.

Alatal 1707 tõusis Wahemeres Santorini saare
 ligidal maakera sifemise tule jõul mere põhjast üks
 teine saarekene üles, mis 5 penikoormat ümbert mõõta
 suur ja 40 jalga üle mere pinna kõrge on. Niisa-
 muti on Waikses meres aja jooksul mitmed saared
 juure tulnud. Alatal 1734, 29. Septembril, oli
 Mehiko maal Ameerikas kange maavärisemine; maa-
 pind tõusis ja waus kui laenetaja meri; korraga nähti,
 et maapind ennast suure praginaga ühest paigast üles
 tõstis, ja nõnda oligi uus mägi sündinud, mis üm-
 bert mõõta 4 penikoormat suur ja 1600 jalga kõrge on.
 See mägi, Sorullo nimi, seisab täna, weel, ja ühte
 puhku woolab laawa tema otjast maha. — Ja nagu
 täna weel mäed sünniwad, nõnda kaowad teised jälle
 ära. Mõne aasta eest kadus Jaawa saare ligidal
 kange maavärisemise ajal üks saarekene ühes oma
 kõrge mäega juutumaks ära ja waus mere põhja. Kolm
 päewa jadas tuhka, mis selle saare kadumine oli taewa
 alla üles wisanud, otsegu wihma, mis nii patš oli,
 et ta päikese walguse finni kattis. Tuttaw asi on,
 et Wesuur, tulepurstaja mägi Itaalia maal, oma tuha
 nii kõrgesse taewa alla üles wirutab, et ta sündsa
 tuule puhumisel Ahwrika rannale maha langeb. Kui
 nüüd juba ühe mäekese tõusmine eht waumine nii
 suur ja imelik on, kui ärarääkimata imelik wõis weel
 see pealt näha olla, kui Jumala käsu peale kolmandal
 loomise päewal terve maa pind liikumas ja laeneta-
 mas oli? Kuidas wõis siis küll kõik õhuruum täide-
 tud olla tule ja weega, suitsu ja tuhaga, üks ette-
 tähendus selle päewa kohta, kus maa kõigega, mis ta
 peal on, hukka läheb!

Jah, ka mäed tunnistawad Looja suurt wäge
 ja auu üles, ja õpetawad meid oma tippudega, mis

nagu sõrmed üles taewa poole näitavad, et ka inime-
mene omad filmad peab taewa poole üles tõstma,
kust meile abi tuleb. Ka püha kiri ei wäsi mitte ära,
mägede ilu ja kenadust kiites. Ja Jumal ise on mä-
gede tippusid pühitse nud mitmesuguste seadmiste ja
sündimiste läbi: Mäe otšas pidi Abraham oma poega
ohwerdama; mäe otša tuli Jumal ise maha, kui ta
Moosese läbi oma rahwaga lepingu tegi; mäe otšas
juri Mooses ära, kus Jumala enese käsi tema ihule
haua walmistas; mäe otša kutsus Geliass Israeli rah-
wa kofku, kui ta lastis taewast tuld maha tulla; mäe
otšas pidas Seesus oma esimese jutluse, mäe otša läks
ta palwele, mäe otšas seletadi teda, poodi risti, mäe
otšast läks ta taewa ja kui ta ütsford jälle tagasi
tuleb, siis saawad tema jalad mäe peal seisma
(Sak. 14, 4).

Taimed.

Ja Jumal ütles: Maast tärkaku noor rohi
üles, rohud, mis seemet kannawad, wiljalised puud,
mis wilja kannawad, oma sou järele, kus nende
seeme sees on maa peal; ja see sai nõnda. Ja
maa ajas noore rohu üles, rohud, mis seemet
kannawad oma sou järele, ja puud, mis wilja
kannawad, kus nende seeme sees oma sou järele.
Ja Jumal nägi, et see hea oli (11. ja 12. salm).

Küll on walguse, õhu ja kuiwa maa loomine —
nagu siitsadik oleme tähele pannud — suured ime-
asjad, aga taimede loomine on veel palju suurem
ime, sest taimede juures tuleb esimeist korda elu näh-

tawale. Kas ja oled ka kord järele mõelnud, mis üks taimetene ehk lillekene on? Kui imelik see on, et miljonid eluta olused, mis mullast on võetud, nägemata jõuu läbi sunnitakse endid üheks elusaks kujuks ühendama, mis sööb, joob, hinge tõmbab (sest seda kõik teeb taim), kasvab, wanaks läheb ja wiimaks ära sureb!

Imefspanemise väärt on juba see, et mitte vähem kui 100,000 taimetugu ehk seltsi olemas on, mis jälle mitmetesse jagudesse langewad; aga weel ei ole teada, mis kõik kõrbetes ja kõrgete mägede tippe peal kasvab, weel vähem, mis merede põhjas juurdub; niisamuti on tundmata need kõigewähemad taimetessed, mis iga mudase weetilgatese sees kasvawad. Imelik on ka, misjagune wähe suuruse poolest taimede wahel on: kui ja kõige puhtamast hallikast suu täie wett jood, siis neelab ja ilma tähele panemata tuhanded taimetessed alla — seisab ja aga Kordilljera mägede palmipuu ees ja waatab tema latwa, siis kukub sul müts peast maha selja taha, sest see puu on oma 200 jalga kõrge, s. o. kõrgem, kui suurem osa meie kiriku tornidest. Paneme weel mõnda muud taimede kangelast tähele: Öhtu-Abwrakas kasvab leitwapuul, mille tüüvi 36 jalga läbi mõõta jäme on; selle puu aasta lõimed on Prantsuse maa reisija Abanson ära lugenud, ja sellejärele on ta 4000 aastat wana, nõnda et ta juba Abrahami päiwil kaswis. Üks kõige suurematest puudest on mammuti puu ehk Wellingtonia; selle nimelisi on Kalifornias kolm, mis 400 jalga kõrged on. Kõige pikem ja kõrgem taim on suur merelader ehk merelammu; see juurdub Atlandi mere põhjas ja kasvab 1000 ja enam jalga kunni wee pinnale, ja kiigutab oma otse laenete peal, kuna

ta allpool weeluse metsa jarnane on, kus kiskja haila ja muud weelutab jahti peawad.

Imestama peame ka, kui tähele paneme, mitmesugust maad ja kliimat taimed kasvamiseks tarwitawad: Sahara kõrbe kuuma liiwa sees ja päikese palawuses, mis inimese ära surmab, kasvab datlipalmipuu, mille juuri maa-alused weesooned kastawad, nagu Arablane ütleb: selle puu jälad tahawad wee sees ja pea tule sees olla. Aga põhjanaba piiridel, kus ööpimedus kuude kaupa wältab ja 50 graadi külma on; kus wein ja isegi piiritus ära külmab, et teda kirkwega peab raiutama; kus jää nii kõwa on kui teras ja teras nii abras kui klaas, seal panewad õrnad taimetessed öö pikkusele ja külmale wastu, ja kui kaua aja järele päikene ennast jälle näitab, hakawad nad kalju lõhedes, kus paar tolli mulda on, kui lumewesi, mis päikese kiired sulatanud, nende juuri kastab, haljendama ja õitsema; sealsamas kasvab ka põhja naba paju, mis kõrgem ei ole, kui 4—5 tolli, ja mille tüwi jämedam ei ole, kui pliiats; meremehed, kes sinna poole juhtuwad, jutustawad hea meelega, kuidas nende süda niisuguseid taimetesi nähes suurt rõõmu tunnud, sest et nad neile siin igawese jää ja lume wahel Sumala armastusest tunnistust annawad.

Aga kõige suurem ime, mis taimede juures tuleb tähele panna, on tema seeme: „Kus nende seeme sees oma soo järele“, ütleb püha kiri. Tõesti, suur ime! Pisikeste seemne terakese sees on wõim, et temast terwe taim — kas suurem ehk wähem, tema soo järele — wälja kasvab kõige juurte ja warrega, lehtede ja õitsmetega, ja kannab jälle mitmewõrra oma seemet enese juures ja nõnda edasi, niikaua kui maa-

ilm seisab. Ma rehkendan sulle ette, mis see tähendab! Sa tunned moonelille, mis mõnel pool nupakats ehk ka kufelileks nimetatakse; ta kasvab peaaegu igas rohualas; tema seemnest kasvab lill, mille nupu sees 30,000 seemnetera on; külvad ja need 30,000 tera maha, siis kannavad nad 9 miljonit, nõnda et kahe külimisega ühest terakesest 9 miljonit on saanud; kui meie nõnda edasi külvame, siis on terve maakera viie aastaga moone lilledega kaetud! — Brohmesfor Gaussen Genfi linnas on välja rehkendanud, et kui üks nisutera igakord (nagu Siirias, Balästiinas ja Sitsiilias) 100 tera kannab, et siis kaheksa aastaga ühest nisuteraft nii palju nisu on kasvanud, et kõik maailma inimesed sellest üks aasta otja võivad elada. Niiisugust kasvamise ja siginemise jõudu on Jumal oma vägewa sõna läbi seemne terakese sisse pannud.

Seepärast waata auukartusena seemneterakese peale, kui imeasja peale! Mõh, mis suur asi ta siis on? küsid sa. Dige küll, pealt näha ei ole ta suur asi küll mitte; õpetatud mehed tunnevad teda ka seestpidi, ja teavad väga hästi, mitmest ja misjuguستهst ollustest ta on kokku pandud; aga kas nad mõistavad üht ainukest seemneterakest järele teha? Ei mitte! Waata, ta on siiski suur asi! Ja kui looduse uurijad kõik ollused, mis näituseks ühes nisuteraeses on, võtaksivad ja neid tundide, päevade ehk ka aastate kaupa läbisegi seaksivad, siis ei tuleks sellest ometi midagi välja, ka nisu jahugi mitte. Nõnda näed sa, kui väeti ka kõige targema inimese tarkus ja mõistus on; aga siiski on inimene heameelega tore selle peale, mis ta kõik mõistab ja teab!

Ja misjuguune wiisa elu on niiisugusel seemne terakesel! Wana Egiptuse rahwas mõistis oma furnuid

nõnda palsameerida, et nad tuhanded aastad mädane-
misele vastu panivad; uuemal ajal on furnukehade
juures, mis 3000 aastat wanad, nisuteri leitud; kõik
see aeg on nad kaljuses furnuhauas otsegu maganud;
3000 aastat on nad talwe külma ja sui palawust
kannatanud; selle pika aja jooksul on ka kõige kange-
mad ja kindlamad ehitused, mis inimeste wägi on
jõudnud walmistada, põrmu sisse langenud: raudsed
ja kaljused mälestuse sambad, kindlad linnad ja temp-
lid; miljonid inimesed on sündinud ja surnud; wä-
gewad kuningriigid on tõusuud ja langenud: aga
selle pisukese nisutera sees oli elu koguni rikkumata,
sest kui ta mulla sisse külwati, siis kaswas ta pris-
kesti ja jõudfasti, ilma et tema juures midagi wana-
duse nõrkust ehk puudust oleks näha olnud, ja kandis
wäga rammusad ja täied pead, nõnda et seda nisu
Inglise maal, kus teda „Egiptuse nisuk“ nimetatakse,
wäga kalliks peetakse. Niisamuti leiti ka Kelti rahwa
haudades, mis 2000 aastat wanad, finilille ja ristif-
heina seemneid, mis, kui nad mulla sisse külwati,
niisama ilujasti ja kenasti kaswasiwad ja õitsemiwad,
kui wärskest seemnest külwatud finililled ja ristifhein.

Kui Sumal kolmandal päewal kõik puud ja
metlad oli loonud, siis puhus küll tuul nende okstes,
nagu tänagi; aga ühtegi linnu laulu ei olnud weel
kuulda, ühtegi looma näha, kõik oli maa peal wait
ja taja. Sõegi päikese paiste oli weel tundmata. Ku-
malad pilkajad on juba ammu selle üle naernud, et
piibli raamat ütleb, taimed olla enne loodud kui päi-
kene, kuna ometi iga laps teadwat, et ükski taim ilma
päikese walguseta kaswada ei wõi. Naerda ja pilgata
wõib igaüks — nagu ei oleks Moosese raamatu kir-
jutaja seda ihe ka mitte teadnud! Aga seda ei pane

pilkajad sugugi tähele, et piibli raamatu tunnistuse järele Jumal juba esimesel loomise päeval walguse lõi. See walgus oli muidugi teistsugune walgus, kui päikese walgus. Seda tunnistab järgmine asi selgesti: kiwiüite kaewandustes, olgu nad põhja külmal maal, ehk lõuna soojal maal, leitatse täna söeks põlenud pal-
mipuid ja suuri sõnajalgu, nagu nad nüüd üksi soojal maal kasvavad. Sellest on näha, et see walgus ja soojus, mis Jumal esimesel päeval lõi, üle kõige maatera ühesugune oli; seda tunnistab ka weel see asi, et neil söeks põlenud taimedel mitte aasta lõimesid ei ole; sest need tulewad — nagu tuttav — seeläbi, et puu soojal ajal ruttu kasvab, aga külmal ajal kasvamine seisma jääb; kui nüüd söeks põlenud taimed ilma aasta lõimedeta on, siis on sellest näha, et alguses mitte wahet ei olnud külma ega sooja wahel, et taimed ja puud ühtewiisi ilma wahet pidamata edasi kasvasiwad, teiste sõnadega, et esimese loomise päewa walgus ja soojus teistsugune oli, kui päikese walgus ja soojus.

Kui ja nüüd kiwi söe kätte wõtad, siis mõtle selle peale, et ja üht puutükki näppude wahel hoiad, mis kord maa peal kaswas, kui weel mitte päikene, kuu ja tähed ei paistnud, kui aasta aegasid weel mitte ei olnud, ei ühtegi elajat ega inimest. Ja kui sa oled aegade peale mõtelnud mis wanast olnud, siis mõtle ka nende peale, mis weel tulewad. See maa, mis peal meie elame, läheb huffa kõikide oma taimedega; aga meile on uus maa tõutatud, kus taimed kasvavad ja õitsewad, nagu neid keegi ei ole näinud ega kuulnud, ja elupuud oma wilja kannawad omal ajal, ja nende lehed paganatele terwiseks tulewad (Jlm. 22, 2).

Päike, kuu ja tähed.

Ja Jumal ütles: Saagu walgused taewa lautusesse, et nemad wahet teewad päewa ja öö wahela, et nemad on tähtedeks ja seatud aegadeks ja päiwiks ja aastaitks. Et nemad walguks on taewa lautuses walget andmas maa peale; ja see sai nõnda. Ja Jumal tegi kats suurt walgust, suurema walguse, mis päewal pidi walitsema, ja wähema walguse, mis ööse pidi walitsema, ja tähed. Ja Jumal pani nad taewa lautusesse, et nemad pidid walget andma maa peale, ja walitsema päewal ja ööse, ja wahet tegema walguse ja pimeduse wahela. Ja Jumal nägi, et see hea oli. (14.—18. psalm.)

Meie rääkisime juba sellest, et meil teadmata on, mis walgus see oli, mis Jumal esimesel loomise päewal lõi; aga seda teame küll, et neljandal loomise päewal esimest korda kats walgust taewa külles hiilgasirad, milledest üks päewal, teine öösel walitses, ja mis meile aja mõetjateks on. Ja niisuguseid ajamõetjaid on meile ka tarwis, sest meie kõigeparemad tunnikellad ei ole mitte nii ustavad, et nad ikka õiget aega näitaksirad; üksi need ajamõetjad, mis Jumal ise on walmistanud, päike, kuu ja tähed, on nii ilmaeksimata, et nad ialgi ei sekundigi ees ega taga ei käi. Kui mitte päikest, kuud ja tähti ei oleks, siis ei oleks ka ühtegi aja arwu ega mõetu; aga ilma aja arwuta ja mõeduta on korraline elu wõimata; seepärast räägib ka püha kiri esimesest Moosese raamatust kunni Johannele ilmutamise raamatuni aegade ja tundide, ja on nendel sagedasti tähendus, mis meie arusaami-

sest ja mõistusest üle käib, nagu: „kui päewad tulewad“, mil seda ja seda sünnib; ehk kui Jeesus mitu korda ütleb: „Minu tund ei ole veel mitte tulnud.“
 Doe veel Joh. ilm. 10, 6; 12, 14. j. m. l.

Aga kui meie arwame, et päikesel ja kuul muud tähendust ei olegi, kui maad walgustada ja aega mõeta, siis teeksite meie sedasama, kui see sant, kellele kuningas igapäew mõõda minnes paar kopikat raha kingib, mõtleb, et kuningal muud ametit ei olegi. Ei, kuu ja päike ei ole mitte üksi maa ja meie pärast loodud, waid nad peawad ka Jumala auu ja kõrgust, suurst ja wäge kuulutama, ja veel asju talitama, mis meile tundmata on. Sest päike ei walgusta mitte üksi meie maakera, waid enam kui 200 teist rändawat tähte ehk planeeti, milledest kuninglik Jupiter oma 4 kuuga 1400 korda, ja Saturnus oma 8 kuuga 700 korda suuremad on, kui meie maakera. Ja neid ei walgusta päike mitte üksi, waid ta sünnib nad ka oma külgetõmbamise wäe läbi enese ümber käima ja wiib nad enesega ühes taewa lautusest läbi. Et aga püha kiri üksi päikesest ja kuust räägib ja teisi tähti nagu kõrwalisi asju möödaminnes nimetab, tuleb sellest, et — nagu hakatuses kuulsime — Jumal omas sõnas meiega inimlikult räägib, ja inimesele päike ja kuu mitte üksi kõige tähtsamad, waid ka kõigesuuremad taewa kehad näitawad olema, ehk küll tähetundjad teawad, et mitmed teised päikesed taewa lautuses mitu korda suuremad on, kui see päike, mille walguses meie elame. Aga Jumal ei ole oma püha sõna mitte üksi peu-täie tähetundjatele annud, waid ertwele inimese soole, kellest suurem osa tähetundmisest ja looduse uurimisest midagi ei tea, kes aga siiski taewase Sja südametele niisama armsad ja wõib olla veel armsamad

on, kui mõni üle ilma kuulus tähetundja. Ja kui taewane Isa oma lastega tahab rääkida, siis räägib ta nõnda, et kõik tema kõnest võivad aru saada; ja midagi ei ole nii rumal, kui see ütlemine, piibli raamatu keel ei olewat mitte küllalt „teaduslik!“ Kui piibli raamat „teaduslikult“ räägiks, mis oleks siis miljonitel inimestel temast kasu?

Maa, päike ja kuu — neid kolmesugu taewa kehaid on maailma ruumis olemas. Aga päike, mis meile paistab, ei ole mitte ainus päike, vaid need miljonid kindlad tähed, mis meie pikafilma läbi näeme, on ka päikesed, millel walguis iseeneest on, ja mitmed neist on mitu korda suuremad ja heledamad, kui meie päike; meile aga näitawad nad nii pisukesed olewat jellepärast, et nad meist wäga, wäga kaugel on. — Niisamuti ei ole ka maakera mitte ainus randaw täht ehk planeet taewalautuses, mis meie päike ümber käib, vaid sedasama teewad ka weel enam kui 200 teist maakera, mõned wähemad, mõned suuremad, kui meie asupait, ja kõigil on õhk ja wesi, pilwed ja tuuled, mäed ja orud, jää ja lumi, ja ka wahel päewa ja öö ja aastaaegade wahel; aga kas nende peal ka taimed kasvawad elajad ja weel kõrgemad loomad (inimesed) elawad, seda ei tea meie mitte, ja ei saa ka siin maa peal iialgi teadma. — Wiimaks ei ole meie kuu mitte ainus kaaskäiija täht, vaid ka teistel planeetidel on mitmel omad kuud, ühel kaks, ühel neli, teistel kuus ja kahetja, nõnda et ööd niisuguste maakerade peal wäga kenasti walgustatud on. Need kuud on kõik, nagu meiegi oma, vähemad kui planeet ise, mille kaaskas nad käiwad.

Kuidas nüüd lugu maa peal on, seda tead sina. Aga et kuu sulle wõeram on, siis tahame temast mõni

šõna pikemalt rääkida. Nagu juba enne tähendasime, ei ole kuu peal mingisugust elu: kõik on kale ja kaljune, ei ühtegi järve ega jõge, ei puud ega rohtu; üks mägi on teise kõrval näha, mitmed üle 20,000 jalga kõrged, s. o. kõrgemad, kui ükski mägi Euroopas. Et kuu ümber mitte õhku ei ole, nagu maafera ümber, seepärast on taewalautus kuu pealt näha süsimust, ja ei mitte sinine, nagu meie näeme; selle musta taewa külles paistab päike nii heledasti, et meie silmad tema valgust mitte ei suudaks wälja kannatada; mitte 12 tundi, nagu meie juures, waid 14 päewa saadab päike oma kiired kuu kaljuse wälja peale; ja need kiired on seal nii palawad, et nad mõndagi metalli jõuaksiwad ära sulatada. Päikese kõrwal hiilgawad tähed keskpäewa ajal palju heledamini, kui maa peal keht öö ajal — kõik tuleb sellest, nagu juba enne kuulsime, et kuu ümber mitte õhku ei ole. Kui siis päike kahe nädala pärast „looja“ lähed, siis tuleb äkitselt pilkane pimedus kuu peale (hämari on seal tundmata), üksi kõrgemad mäe tipud hiilgawad mõni tund heledamas valguses. On päike „looja“ läinud, siis hakkab hommiku pool taewa külles meie maafera nagu suur hõbedane täht imelikus iluduses paistma; ta näeb kuu pealt 15 korda suurem wälja, kui kuu maa pealt. Wahet ilmade ja aas-taegade wahel kuu peal ei ole. Algupest saadik käib ta maaferaga ühes, seesama külge maa poole pöördub, ühesugune, ilma muutmata, ilma mingisuguse eluta; kas kunagi tema peal elawaid loome olnud, kas neid saab olema, seda ei tea meie mitte. Arwata on, et teiste planeetide kuud niisamasugused on, kui meie kuu.

Paneme nüüd ka päikest tähele! Ta on nii suur, kui üks miljon nelisadatuhat maafera ühtekokku; meile näi-

tab ta seepärast kuuga ühesuurune olemat, et ta meist 400 korda kaugemal on, kui kuu, s. o. 20 miljonit penikoormat meie maakerast. Päike on üks selge süla metallide meri, ja tema ümber on tuleleegi õhk, mis mitu 1000 penikoormat kaugemale ulatab. Päikese soojus on arusaamata suur, nõnda et seda mitte tuhandate, vaid sajatuhandate graadide järele tuleb mõeta — ega ta muidu meie maatera 20 miljoni penikoorma taga ei jõuaks soojaks teha! Kui Sumal meie maatera tahaks selle juure tulemere sisse wistata, siis lõkendaksivad tuleleegid filmapilguks natuke kõrgemale, kui muidu, nagu siis, kui meie pisikese waha kuulikese põlewa ahju sisse wistame, ja siis oleks ta kadunud kõigega, mis ta peal on. Meie wõime piff-filmadega näha, kuidas päikese peal mõnikord wägewad tulelambad tuhandate penikoormate kõrguseni üles tõusewad ja siis jälle tagasi langewad, nõnda et tulemere pinnal sügawad hauad sünniwad, mis meile kui tumedad plekid päikese külles filma paistawad.

Ka tähed, mis fina nii waikselt näed taewa külles paistwat, on enamasti niisugused päikesed, mitmed weel suuremad, palawamad ja heledamad, kui meie päike; nõnda olemat „Siirius“ walguis 144 korda heledam, kui meie päikese walguis. Mõttele, kui niisugune walguis walguis ka meie filmi paistaks! Teised jälle on tumedama walguisega, kui meie päike, nad on külmemaks läinud, ja nende walguis on punakas, teiste walguis jälle sinikas, rohelist ehk purpuri farwa. Smelik saab küll nende planeetide walguistus olema, mis niisuguste päikeste ümber käiwad! Siis on ka niisuguseid tähti, mis oma walguist wahetawad: nädalate ja kuude kaupa läheb nende walguis tumedamaks, siis jälle heledamaks; wõib olla, et see sellest

tuleb, et neil tähtedel ühe külje peal mustad plekid on, nõnda et nad siis meile näitawad tumedamad olema, kui nad selle külje meie poole pööravad. Mõnikord on ka 2, 3 ja 4 päikest üheskoos, otsegu „päikese perekond“, nõnda et sinised, rohelisted, punased ja walged päikesed risti-rästi üksteisest mööda käiwad; planeetide peal, mis niisuguste päikeste ümber rändawad, on siis pea rohelisted ja sinised, pea walged ja punased päewad. Tuleb ka ette, et mitmed „päikese perekonnad“ ühte juhtuwad, ja tähetundja näeb imeks pannes taewa külles suurt kirju päikeste farja, mille ees otjaz enamasti üks walge päike nagu teejuht käib. Kes juudab mõelda, misjugused imeasjad wägew Jumal ilmaotsata maailma ruumis kõik weel on loonud, kuhu ka meie kõigeparemad pikfilmad mitte ei ulata!

Alga ka siin imelikus walguse riigis ilmutab Jumal, kes on üks palaw, äralõpetaja tuli (Ebr. 12, 29), oma püha wiha: 13 korda on tähele pandud, et mõned tähed äkki wäga suures walguses mõne aja on lõkendanud, aegamööda ikka tumedamaks läinud ja paari aasta pärast fogunisti ära kadunud, mida nähes ka kõige hõelam Jumala salgaja ei wõi salata: meie oleme oma filmaga näinud, et üks maailm on tule läbi huffa läinud. Kui teiste taewakehade peal peatfiwad inimesed olema, siis saawad ka nemad kord nägema, et üks kauge, kauge tähefene — meie päike ühes oma planeetidega — äkki suures walguses lõkendab ja siis juutumaks ära kaub (2. Petr. 3, 10). Alga 7 korda on tähetundjad ka tähele pannud, et taewalautuses, kus enne midagi näha ei olnud, äkki uued tähed on ilmunud — wististi uued maailmad, mis wägew Jumal juure loonud.

Ja nõnda ootame ka meie — kui meie praegune asupait on tule läbi hülka läinud — uut taewast ja uut maad, kus mitte enam päike päewa ja kuu ööd ei pea walgustama, waid kus Jehowa ise meie igaweseks walguseks ja Jumal meie iluks saab olema. (Jes. 60, 19; Jlm. 21, 23).

Kalad ja linnud.

Ja Jumal ütles: Wesi sigitagu suur hulk elawaid hingesid, kus elaw hing sees on, ja linnud lennaku maa peal taewa lautuse poole. Ja Jumal lõi juured walaskalad, ja kõiksugu elawaid hingesid, mis liiguvad, mis wesi sigitab nende sou järele, ja kõiksugu tiibadega lindusid nende sou järele; ja Jumal nägi, et see hea oli. Ja Jumal õnnistas neid ja ütles: Tehke sugu, ja teid saagu palju, ja täitke wesi, mis meres, ja lindusid saagu palju maa peal. (20—22 salm.)

Tühhi oli siitsaadik õhk ja meri, mets ja maa, aga nad ei pidanud mitte tühjaks jääma: Jumal tahab nad elawate loomadega täita. Meie kuulsime juba, et ka taimedel elu on; aga see on wäga madala järje peal: nad wõiwad küll kasvada, aga mitte ennast paigast liigutada.

Nüüd tahab Jumal ka kõrgemaid, ülemaid loome luua, kes ennast wabalt wõiwad liigutada, kuhu nad tahawad. Siin juures on ka imelik tähele panna, kuidas Jumal alamate loomadega algab ja ülematega lõpetab: Kõige pealt loob ta kalad, kui kõige alamad loomad, sest ehk nad ennast küll wõiwad paigast liigutada, on

neil ometi oma piir, kust nad mitte ei tohi üle minna, nimelt wesi; siis selsammal päewal linnud, kes üle maa ja wee wõiwad lennata; pärast elajad, kes kuiwa maa peal elawad; need on jälle kõrgemad ja täielikumad loomad, kui linnud; ja wiimaks inimese, kui kõige looduse kuninga.

Kalad ja linnud loob Jumal ühel päewal. Mõnigi on imeks pannes küsinud, mispärast Jumal kaks elajate seltsti, mis pealt näha sugugi kokku ei sünni, ühel ja selsamal päewal loonud ja seega otsegu ühesuguseks tunnistanud? Aga kui meie asja ligemalt tähele paneme, siis näeme, et kalad ja linnud väga hästi kokku sünniwad: mõlemate lered on muna sarnased, eest ja tagast poolt terawamad, nagu seda loomadele, kes wee sees ujuvad ja õhu sees lendawad, tarwis on; mõlemad ei pruugi edasi jõudmiseks mitte jalgu, waid liikmeid, mis kasele poole kere külge on kaswanud: oimud ja tiivad; mõlematel on lehwiku sarnane saba, mida nad tüüri lauaks tarwitawad; siis on mõlemate keha katuse wiisil kaetud, ühed soomustega, teised sulgedega; mõlematel on kerged, tugewad luud, seest üdi asemel õhuga täidetud; mõlemad signetwad munade läbi; mõlematel on imelime rändamise lust, mis sügise rändawad linnud ära ajab soojemale maale, ja niisamuti kalad mere põhjas, nagu heeringad, rootskäärid j. m. ei tea, kuhu, aga siiski tulewad nad omal ajal ilma eefimata jälle tagasi. Mõnda näeme, et kalad ja linnud sugulased on, ja et meie kalad wõime wee lindudeks, ja linnud õhu kaladeks nimetada; tuttaw on ju ka, et mitmed linnu seltsid wee peal ja ka wee all palju paremini mõistawad ujuda kui õhu sees lennata, ja et ka lendawaid kalu on, kes ennast mõni aeg õhu sees wõiwad liigutada. Sa väga lõbusa

ja waba elu on Jumal nendele oma loomadele walmistanud, nõnda et mitme rahwa wana-sõnad inimestest, keda õnnelikuks peetakse, ütlevad: „Terwe nagu kala wees“, „ja waba, nagu lind õhus.“ Toredesti kiigutab ennast kottas tundide kaupa õhu sees kõrges taewa all, nõnda et mäetipud kaugele temast alla poole jääwad. Ja Põunameres elab päris õhu kuningas, albatros, kes oma tiibadega, mis palju suuremad on kui kotta tiivad, sadastid penikormaid maast eemale mere peale lendab ja seal nädalate kaupa ööd ja päewa tuule ja tormiga wõitleb, mis purustatud laewad nagu laastud sinna ja tänna wislab. Sessamas meres walitseb kui kuningas kardetud pottkala; see on weel suurem, kui walaskala, väga suure nurgelise peaga ja hirmsate hammastega; kui ta mõnikord mere pinnale üles tõuseb, siis mängib ta laewadega nagu laps kannidega, jookseb oma peaga laewa külgede wastu, nõnda et see ära laguneb ja kõige inimeste ja asjadega mere põhja wauib; siis kukutab ta ennast jälle mere sügawusesse tagasi ja käib oma kuningriigi läbi, üks walitseja, kelle eest kõik alamad põgenewad ja kelle eest isegi haikala, see mere tiiger, plehku paneb.

Kuuleme nüüd ka weel mõnda kalade figinemist, sest selle peale paneb Jumal piibli raamatu järelle iseäranis suurt rõhku (20. ja 22. salm). Ja see Jumala sõna ei ole ka täna weel mitte oma mõju kautanud. Kuna linnud paljalt 1—6 muna munewad, on kalade juures lugu teistfugune: heeringa marjas on 68,000 muna leitud, karbikala marjas 200,000—342,000; ühe Wolga jõe kala marjas enam kui 3 miljonit ja ühe kabeljookala marjas 4—9 miljonit muna. Muudugi lähewad miljonid neist munadest

hufka: torm rikub nad ära, weelinnud jõowad nad ära ja muud õnnetused wõiwad nende peale tulla; aga kes mere ääres elab, see teab füiski sest midagi rääkida, kui rikas meri oma loomade poolest on. Norra maa rahwas püüab iga aasta, kui heeringa karjad põhja poolt nende randa mööda lõuna poole woolawad, mõne nädalaga 300 miljonit tükki ja jagedasti weel rohkem, nõnda et nad neid oma põldude wäetamiseks pruugiwad; peale seda ajawad hai ja walaskala karjad neid taga ja neelawad neid tuhandate kaupa ära, aga sellegipärast, ei ole selle kala wähenemist tunda, waid iga aasta tulewad põhja poolt jälle uued hulgad. Mõned on wälja rehkenanud, et kõik maailma inimesed ennast wõiksiwad kaladest toita, kui aga wõimalik oleks, nii palju püüdmise riistu muretseda ja püütud kalu kõigele poole kuwale maale saata; sellegipärast ei saaks neist iial puudust olema. Nõnda maksab ka täna weel Sumala sõna, mis ta wiindal loomise päewal rääkis: wesi sigitagu suur hulk elawaid hingesid, mis liiguwad (20. salm). ja: tehke sugu, ja teid saagu palju, ja täitke wesi, mis meres (22. salm).

Kuiva maa elajad.

Ja Sumal ütles: Maa toogu wälja elawad hinged nende sou järele, lojussed ja roomajad ja metselajad nende sou järele; ja see sai nõnda. Ja Sumal tegi metselajad nende sou järele, ja lojussed nende sou järele, ja kõik roomajad maa peal nende sou järele; ja Sumal nägi, et see hea oli. (24. ja 25. salm.)

Jumala käsu peale hakkab kuuendal loomise päeval maa ennaft kuiwa maa elajatega täitma. See oli uus ime, mis tema wägew sõna tegi. Meie küll ei pea maa-elajaid imeasjaks, nagu meile kõik Jumala imetud aega mööda igapäewaseks asjaks saawad; meile ei ole hobune midagi enam kui hobune, ja koer midagi enam kui koer; aga kui keegi inimene kuskilt mujalt eimeste korda maa peale tuleks, siis saaks ta küll väga loomade üle imestama ja umbes nõnda ütleva: „Mis elufad need on, mis nii mitme näulise ja mitme moodulise hulga wiisil teie juures ja teie ümber elawad? Diagu teie ise, nõnda sünniwad ka nemad ilmale; jõowad ja joowad, tunnewad rõõmu ja kurbtust, armastawad ja wihkawad nagu teiegi; lasewad ennaft teist juhata da ja õpetada, nuhelda ja ära tappagi, ehk küll mõned mitu korda tugewamad on, kui teie ise, kardawad niisama kui teiegi surma, kelle kätte nad nagu teiegi wiimaks ometi langewad.“ Jah, elaja-loomad ei ole mitte tühjad, kõrwalised asjad, nagu mõni seda wahest arwab, waid nad on tõesti Jumala imetegu, mis üle inimene peab järele mõtlema. Püha kiri ise räägib mitmes paigas elajatest ühel wiisil, et meie imestama peame: elajad on inimestega ühes paradiisis, kus püha ja õnnis põlw walitsetes; Jumal tahab elajate käest inimeste werd taga nõuda ja seda nende kätte maksta (1. Moos. 9, 5); elaja film wõib inglit näha, kus inimene midagi ei näe (4. Moos. 22, 23); elajaid nimetatakse ühtlasi nägemata taewa sõja wäe hulkadega (2. kuning. 2, 11; 6, 17; 3. Sm. 19, 11. 14); Issanda apostel ütleb, et ka nemad ühes meiega igat sedes ootawad ärapeasemist kaduwa asja teenistusest Jumala laste auu wabaduseks (Room. 8, 19—22). Jumal ise teeb Wana Seaduse ajal wahet puhta ja

roojaste elajate wahel (3. Mos. 11); Uue Seaduse raamat tunnistab küll, et kõik Jumala loom hea on (1. Tim. 4, 4.) aga siiski on tähele panna, et Jumala poeg „talleks“ nimetatakse, ja et Püha Waim „tuifese“ näul maha tuleb, kuna teiselt poolt need, kes taewase Jeruusalemma wärawate ette jäetakse „koerteks“ nimetatakse (Slm. 22, 15; ka Matt. 7, 6). Nõnda on ka Uus Testament otsegu pildiraamat, kus Jumal elajate läbi selgeks teeb, mis püha on ja mis patune, mis puhas ja mis roojane, mis õige ja mis ülekohtune.

Jumal lõi elajad „nende soo järele“. Nõnda on siis piibli raamatule see tarkus wõeras, mis mõned „targad“, nagu Darwin, on wälja mõelnud, et kõrgemad elajad ja isegi inimene miljonite aastate jooksul alamatest elajatest olla wälja kaswanud. Ei mitte, iga looma sugu on iseäralikult loodud. Maailma loomisest saadik on küll mitmed loomade seltsid maa pealt juutumaks ära kadunud, aga et mõni selts oleks juure tulnud, seda ei ole keegi jõudnud selgeks teha. Inimesed on küll kasvatamise ja hoolekandmise läbi mõnda looma seltsi wõinud kallimaks ja kaunimaks teha — nagu hobused, karjaloomad j. m. — aga seltsi muuta, teiseks teha ei jõua ega mõista keegi; nii kaua kui maailm seisab, ei ole weel mitte nähtud, et härjast oleks hobune, lambast hunt, linnust madu ehk midagi muud saanud. Ja see wana ennemuistne mõte, mis wiimisel aastasajal mõned „targad“ jälle on üles wõtnud ja suure meelega õigeks kiitnud, nimelt, et inimeste sugu ühest ahwiseltsist, mis kesk Ahwrikas ette tuleb, olla wälja kaswanud, ei ole mitte üksi piibli raamatu, waid ka tõemeelelise loodusuurimise seisukohast waadatud muud midagi, kui halenaljakas jampsimine, nagu alustuses juba ütlesime.

Kui meie taimedest rääkisime, siis kuulsime, et kiviisõe kaevandustes täna veel sõeks põlenud puid ja taimi leitatse, mis ütsford maa peal on kaswanud, aga kuidagi wiisi — kas maawärisemise, weeuputuse ehk mõne muu juhtumise läbi — maa alla on maetud. Niisamuti leitatse nüüd ka mitmesuguseid elajaid, kes aasta tuhandate jooksul maa all on sõeks põlenud. Alga need elajad ei tule mitte taimede ja kaladega läbisegi ette, waid kõigesügamamal on taimed, nende peal kalad ja linnud läbisegamini ja wiimaks kõige peal elajad; sellest wõime näha, et piibli raamatul õigus on, kui ta tunnistab, et Jumal kõige pealt taimed lõi, siis kalad ja linnud ja kõige wiimaks elajad. — Niisuguseid maa alt wälja kaewatuid elusaid wõime igas suuremas linnas, iseäranis wäljamaal, keiserlikkudes ja kuninglikkudes muuseumides ja ülikooli ruumides näha. Seal leiame kangelasi, kelle sarnaseid maa peal enam ei ole olemas, kelle purihambad on rufika suurused, kelle kihwad noore puu jämedused, 10—12 jalga pikad, kelle luuwärf nagu palkidest ülesehitatud, nõnda et neid nähes see elukas meele tuleb, kellest Hiobi raamat (40, 15—24) räägib, keda seal Peemotiks nimetatakse.

Seal leiame näituseks üht elajat, keda „Megatheriumiks“, s. o. suureks elajaks, kutsutakse; ta on kaks korda nii kõrge ja nii pikk, kui tubli härg; tema luud on wäga jämedad, tema jalad sarnasest sarnased, ta küüned jala pikkused; tema nahk on kaks tolli paks, ta hambad päitli moodi, milledega ta noori puid nagu rohtu wõis süüa. Nõnda rändas see Jumala loom otsegu elaw kindlus metsadest läbi, ilma et ta kellegi pealetungimist oleks kartnud; tema nahast ei oleks ükski küüs ega hammas jõudnud läbi tungida; ühe

jalaga oleks ta tiigri, lõukoera ja iga teise praeguse kiskja elaja maha löönud. — Siis võime veel mitmesuguseid „mammutifid“ ja „mastodontifid“ näha; need on kaks elewandi seltsi, milledest wiimisel väga paksu ja pikka villaga nahk on ja väga suured kihwad; tema elas põhjapoolseis maades, iseäranis praegusel Siberimaal, kus täna päew veel tema kihwadega kaubeldakse. Praegugi leitakse põhja naba jää sees neid elufaid, kuhu neid wist weeputuse ajal wesi uhtunud, nii terwelt, et koerad nende liha sööwad, ja et isegi inimesed praadi sellest lihast, ehk ta küll mitu tuhat aastat wana on, ära ei põlga. — Nimetatud neljajalgiste kõrwal roomasiwad seltsamal ajal ka veel suured siikalikud, mis 70 jalga pikad ja kõrgemad, kui härjad. Siis veel soomustega kaetud elajad, mis 14—24 jalga pikad; nende pea oli kuuenurgeline ja nende soomused nii kõwa kui teras.

Need ja äraarwamata palju teisi elajaid, kes kuival maal elawad, lõi Jumal kuendal loomise päewal. Kuidas nende loomadega uue maa peal, mis meie ootame, saab lugu olema, seda ei tea meie mitte; aga püha kiri näitab meile, otsegu oleks ka neil lootus tulewa õndsja põlwe peale (Jes. 11; Room. 8, 19—22). Küll teelab Jumala sõna ühelt poolt ära, et inimene enesele tulewaseft elust ühtegi pilti ei pea tegema; sest mis seal saab olema, ei ole kellegi film näinud, ega kõrw kuulnud, ega ka meel mõtelnud; aga teiselt poolt ei tohi meie jälle ka mitte mõelda, et tulewane maa tühi ja paljas, igaw ja ilutu on; taewas, kuhu wiimaks õndsjad kofku kogutakse, ei ole mitte nagu põhjatu suur tuba ehk saal, mis kullast ja kallistest kiwideft on ehitatud, kus kõik õndsjad ja inglid üheskoos istuwad ja Jumalat kiidawad, waid ta on uus

maa (Slm. 21, 1), üks imeline maailm, mis Jumala auu ja auustust täis on. Seal saame nägema, et need miljonid päikesed, mis meie näid taewa lautuses näha võime, paljalt üks pisuke osa Jumala ilmaotfata suurest looduse põljust on, kus aset on miljonitele seltsidele loomadele, kellest meil siin pisuke maa-kerake peal aimugi ei ole.

Inimese ihu.

Ja Jumal ütles: Tehkem inimese eneste näu järele ja eneste sarnatseks, et nemad walitsewad kalade üle, mis meres, ja lindude üle, mis taewa all, ja lojude üle, ja kõige maa üle, ja kõigi roomajate üle, mis maa peal roomawad. (26 salm.)

Maa oli nüüd walmis ja kõik, mis maa peal elab, kasvab ja liigub; aga weel puudus tuningas, kes üle kõige pidi walitsema. Ka seda tahab Jumal lüüa. Aga ta ei ütle mitte enam, nagu jütsaadik, paljalt „Saagu!“ waid ta peab otsegu iseenesega nõuu, mille otsus on: „Tehkem inimese eneste näu järele!“ Misjugune au, misjugune kõrgus! Inimene pidi maa peal olema Jumala asemik, Jumala pale sarnane! Ta pidi walitsema üle kõikide loomade, pidi wahemeees olema Looja ja looduse wahel! Aga mis on saadan ja patt sellest inimesest teinud? Ühe waeze orja, kes raskeid kütkeid kannab, kes haiges ihus aegamööda ära rangeb, kes suure waewa ja higistamisega enesele igapäewast leiba muretseb, kes looduse üle mitte enam ei walitse, waid tema wastu jõuetu on ja tema eest alati wäriheb: ta kardab päikese palawust ja külma tuule õhku; tal on hirm tule ja wee eest, elu ja surma eest;

ta jõuab kapsta ussi ja säästede parvedele niisama vähe vastu panna, kui lõukoerale ja tiigrile. Nii sügavasti on see kuningas langenud, nii tema au ja kõrgus kadunud!

Sellegipärast on inimesele tema endisest auust ka ihu poolest veel mõndagi üle jäänud. Suba ta väljastpidine mood ja nägu teeb suurt wahet tema ja elajalooma wahel: kuna looma suu ja silmad on maa poole pöördud otsegu suures alanduses, tõstab inimene oma pea üles taewa poole. Ka on inimese juures kõik need omadused üheskoos, mis elajate juures üksikult leiame: kuna ühel loomal on iseäranis kange jõud, teisel kerged jalad, kolmandal terane film, neljandal hea kuulmine, on need omadused ühe terve ihuga inimese juures kõik ühendatud. On niisugusid inimesi, kes oma jõuu poolest hobusest, härjast ja isegi lõukoerast üle on, kui meie neid kaha suuruse ja raskuse poolest nimetatud elajatega võrdleme. Mõned inimesed jooksewad rutemini, kui kõige viledamate jalgadega loomad. Araablane võib kõrbes paarikümne wersta taga, kus meie film muud ei näe, kui üht musta täppi, kergesti hobuse ja kameli wahel wahet teha. Tunguuslane Siberimaal näeb palja filmaga Jupitri neli kuud. — Ja misjugune elajas suudaks niihästi Siberis 40 graadi külma kui ka Ahwrikas 40 graadi palawust wälja kannatada? niihästi igaweste lume hangede wahel kui ta kuuma kõrbeliwa sees elada? niihästi mägede otjas, mis mitu 1000 jalga kõrged, kui ka 3000 jalga maa all, nagu Rootsi maal mäemehed Taluuni kaewandustes, tööd teha?

Ja mäherdune imeasi on inimese ihu ise! Pane filma tähele, seda ihu kuningat; kui piisukene peeglikene ta on, aga terve maailm paistab sinna sisse! Mõttele

kõrwa peale, mis imelik healetoru ta on! Tema sees on 4300 keelt otsegu kandle keeled, mis iga heale ja kõla juures, mis väljast poolt tulewad, wärisema hakkawad, mislābi sa laulu ja mängu healt ja — mis weel tähtsam on — teise inimese sõnu kuulda wõid. Mõttele ka weel, kui imelik isegi see on, et sinu ihu elu ja ülespidamist nende eluta asjade läbi saab, mis sa igapäew sööd ja jood: se tüükifene leiba, mis sinu ees laua peal oli, on pärast üks osa sinu ihust: ta muudab ennast peaaüks, miska sa mõtled, werets, mislābi sa elad; seda werd, mis piibli raamat otsekohe eluts ehk hingeks nimetab, pumpab sinu süda ööd ja päewad kõikide soonte läbi, mis sinu ihus on, igale poole: ülesse peaaaju sisse, kaugele sõrmede ja warwaste otjade sisse, ja peab nõnda sinu terwet ihu üles. Oleks see imelik pump, sinu süda, inimese tehtud, kui ka kõige kõwemast asjast, nagu terasest ehk teemandist, siis oleks ta juba ammugi wanaks läinud ja ära lagunenu; sest ta tüksub minutis 70 korda, see teeb päewas 100,800, aastas 36,792,000 korda; oled sa 50 aastat wana, siis on sinu süda enam kui 1800 miljonit korda tüksunud, aga sellegipärast ei ole ta weel mitte ära wäsinud! Niisamuti teeb ka sinn kops ilma wäsimata tööd; nagu wamm|ennast wett täis imeb, nõnda tõmbab kops wärsket õhku sisse, mis werd puhastab ja karastab, ja heidab halwa õhu ihu seest jälle wälja! Sa su süda pumpab werd ja su kops tõmbab hinge iseenesest, kas sa seda tahad ehk mitte; katsu ometi kord, kas sa jõuad oma südant seisma panna ehk oma hingetõmbamist tagasi hoida?

Peale selle käiwad sinu ihust sooned nagu peenikesed, walged lõngad, risti ja rästi läbi, ja ühendawad ennast peaaüks ja seljaluu üdis; need on närwid,

mis otsegu telegrahwi traadid sulle sõnumid toowad, kuidas sinu ihuga lugu on, kas tal külm ehk soe on, midagi walu ehk wiga. Ja nagu peajul, nõnda on ka närwidel alatist wärsket were toitu tarwis; jääb weri filmapilguks tulemata ehk ekshib üks tilgakene õige tee pealt kõrwale, siis kufub inimene sedamaid, kas kogunisti surnult ehk pool surnult maha, ja meie ütleme: see inimene on ära rabatud ehk alwatud. — Nõnda on inimese ihu üks imelik masin, mis ööb ja päewad ilma wahet pidamata tööd teeb, aga ei mitte suure kära ja müraga, nagu inimeste tehtud masinad, waid nii taiseesti, nii waikselt, et sa isegi midagi ei näe, ei kuule ega tunne. Kui sa kõige selle peale mõtled, kas sa siis ka ei pea Taawetiga ütlema: Ma tänan sind, sellepärast, et ma nii imelikult olen tehtud? (Taaw. laul. 139, 14.)

Aga weel ühest teisest küljest on sinu ihu ime-lik; sa arwad, et ta üks kindel, muutmataasi on, et ta küll kaswab, wanaks läheb ja wiimaks ära närtsib, aga et ta siiski sündimisest saadik senni kui surma tunnini feesama liha ja luu on. See arwamine pole mitte õige. Sinu ihu muudab ennast iga filmapilk. Et ta elamiseks toitu pruugib, see on sulle tuttav asi. Aga kas sa oled ka selle peale mõelnud, kust see tuleb, et sinu ihu õhtul sugugi raskem ei ole, kui hommiku, ehk sa küll päewa jooksul kolm, neli, wiis ehk ka rohkem naela toitu oled ära sõõnud? Sa tead küll, kuhu üks osa sellest jääb, mis sa oled sõõnud; aga kõik toit ei käi mitte seda teed, waid, nagu juba kuulsiime, muudab üks osa ennast ihuks ja wereks. Kui aga sinu ihuraskus sellegipärast mitte suuremaks ei lähe, siis on selge, et sinu ihust kuidagi wiisi midagi peab ära kaduma. Aga mil wiisil? Sa tead,

et wesi, mis fina ühe astja fiske walad, aegamööda õhu käes ära kahtub; ja tead ka, et isegi kindlad asjad, nagu raud, teras ja kõik metallid, õhu käes aegamööda kergemaks lähewad; see tuleb sellest, et pisukesed jaukesed ennast lahti peastawad ja õhu sees ära kaotwad. Niisamuti lööwad ka meie ihu küllest pisukesed osakesed lahti. Et aga meie ihu mitte kognisti ära ei löpe, nagu raua tükk aja jooksul ära kaub (meie ütleme: rooste sööb ta ära), see tuleb sellest, et uued osakesed toidu läbi, mis meie sööme, jälle asemele tulewad. Sedasama sünnib ka meie luudega, mis meie ihu sees on; nõnda on tähele pandud, et inimese terve ihu seitsme aastaga suutumaks uueks saab, nõnda et sellest ihust, mis meil seitsme aasta eest oli, mitte põrmugi ei ole üle jäänud. On siis keegi 42 aastat wana, siis on ta oma ihu juba kuus korda wahetanud — aga siiski, ime küll, jääb tema wälimine kuju, tema wäljanägemine selleksjamaiks, nagu ta enne oli! Kas see ei tunnista selgesti, et siin üks jumalik wägi on olemas, mis seda kõik nii imelikult korda saadab? Jah, inimese hing on Jumalast seda wäge saanud, eluta ollustest enesele üht ihu walmistada ja üles pidada, mis temale eluasemeks on, ja weel rohkem, seda ihu ka nõnda muuta, et see tema aruline, tema kohane on. Kas sa ei tunne mõnda inimest, keda sa mitme aasta pärast jälle nägid, kes wahe ajal oli hakanud jooma ja lahkuma? Sa tundsid juba kaugelt ära, tema palest, tema filmist, tema healest: see inimene on ülekäte läinud, on hukka läinud! Tema hing on Jumalast ära taganenud, seepärast on ka tema ihu inetumaks, tema pale ilutumaks läinud. Niisamuti wõid sa teise inimese palest näha auusust, südame puhust, jumalakartust, waga-

duft, kui ka sõnagi tema suust ei ole kuulnud. Seepärast: Nagu Jumal inimese oma näu järele lõi, nõnda walmistab hing enesele ihu oma näu järele.

Missugune hing kellegi inimese sees elab, wõib tähelepanija wäga hästi tema näust, tema ihust tunda. Nõnda on siis see, mis ihu elawaks teeb, inimese hing, waim, weel suurem ime, kui tema ihu, ja seepärast tahame weel lõppeks inimese waimust rääkida.

Jumal inimese waim.

Ja Jumal lõi inimese oma näu järele, Jumala näu järele lõi ta teda. (27. psalm.)

„Ja Jumal lõi inimese oma näu järele,“ ütleb püha kiri. Seda sõna ei pea meie mitte nõnda mõistma, otsegu wõiksime meie inimese kujust tunda, missugune Jumala nägu on. Mitte inimese wäline kujud ei ole Jumala näu järele loodud, waid inimese hing, mis Jumal ise tema nina sisse puhus, mislābi jumalikud omadused inimesele osaks said, nõnda et ta muu looduse kõrwal koguni isesugune loom on. Nagu Jumal üle kõige walitseb, mis iial on olemas, nõnda pidi inimene üle maa ja üle kõikide loomade walitsema. Seda teeb inimene ka nüüdki weel, ehk ta küll on patu sisse langenud ja Jumala näu ära rikkunud. Ei heida loomad küll mitte enam hea meelega inimese walitsuse alla, ei ole ka sugugi mitte õnnelikud inimese walitsuse all; sest nüüd maksab Jehowa sõna, mis ta Noa wastu rääkis: Teie kartus ja teie hirm saagu kõigi metsaliste peale, ja kõigi lindude peale, mis taewa all, kõik, mis maa peal liigub ja kõik mere kalad, need on teie kätte antud. (1. Moos.

9, 2.) Müüb ei ole inimene loomadele mitte enam Sumalaks, waid paraku sagedasti kuradiks. Aga siiski on tal suur meelewalg kõige looduse üle. Ei ole ühtegi looma maa peal, kes tema käest tohiks aru nõuda ja temalt küsida, mispärast ja seda teed? Kõik taimed, kõik elajad on tema kätte antud. Ta võib taimi maa sees wälja kaewada ja teise paika istutada. Sa ütled wahest: Mis suur asi see siis on? See ei ole sellepärast sinu arust mitte suur asi, et ja seda lapse põlwest saadik oled näinud; aga ütle, kas võib ehk mõistab seda ka teegi elajaloom teha? — Niisamuti võib inimene elajaid ei mitte üksi tappa, waid ka kaswatada, taltsutada ja õpetada; ja kui ta nendega ümber käiks, mitte nagu halastamata isand oma orjadega, keda ta oma tahtmist mööda armuta piinab ja waewab, waid nagu õige kuningas, kes oma alamate peale halastab, siis võiks ta mõnegi looma ägamist ja waewa juba siin waigistada. — Niisamuti on inimene ainus loom maa peal, kellel meelewalg on tule üle ja kes seda mõistab oma tuluks tarwitada. Küll on mõnegi looma tarkus imeks panna, kui meie näituseks tähele paneme, kuidas kobra oma koobast imeelikult walmistab ja mesilane oma kargi ehitab — aga seda teewad nad looduse sunnil; aga kui wanast inimesed piksetule, mis puud oli põlema süüdanud, seeläbi mõistfiwad alal hoida, et nad puid ja hagu tule siisse wistasiwad, siis ei olnud see mitte looduse sund; ja ehk selleks küll mitte palju mõistust tarwis ei ole, siis ei ole ometi ükski elajas niisuguse mõtte peale tulnud. — Seda kõik ja äraarwamata palju teisi asju võib inimene teha, sellepärast et ta Sumala näu järele on loodud, et Sumal teda meelega on ehitanud.

Aga weel rohkem kui looduse walitjuse läbi, tun-

nistab inimene oma waimu töö läbi, et ta Jumala näu järele on loodud. Mispärast ei ole mitte inimene rahul, kui tal kõht täis on, nagu härg rahul on, kui ta täidetud sõime juures seisab? Mispärast uurib inimene taewa ja maa läbi? Mispärast tungib ta põhja naba igaweste jää wäljadele ja Sahara põlema liwa sisse? Mispärast ehitab ta enesele majad, mis sage-
dasti kõrgemad on kui meie kiriku tornid, kuna ta wäga hästi loopas wõiks elada? Mispärast kirjutab üks inimene raamatu ja õpiwad miljonid teised sellest tarkust? Mispärast piiname meie oma lapsi seeläbi, et meie neile suure waewaga raamatu tähti õpetame, ja seega weel ei lepi, kui nad lugeda oskavad? Mispärast õpiwad mehed, kelle nimi üle maailma juba kuulus küllalt on, kõik oma eluaeg, ja tunnistawad wiimaks ometi, et nad weel midagi ei tea? See tuleb sellest, et inimene, kes Jumala näu järele loodud, enne rahu ei leia, kui ta seda palest palesse näeb, kes on tee, tõde ja elu.

Üks osa Jumala näust on ka inimese südametunnistus. Nagu Jumala püha filma ees ülekohus mitte ei wõi seista, nõnda ka mitte südametunnistuse ees, kui see weel mitte patu läbi kogunisti rikutud ei ole. See on üks halastamata kohtumõistja, kes inimest tegude, sõnade ja mõtete pärast noomib, karistab, ja nuhtleb. Kui sagedasti ei ole seda ette tulnud, et keegi mõrtsukas mitme kümne aasta pärast ennast ise kohtule üles andis ja nuhtlust palus, et selle hirmsa kohtumõistja käest, kes südames elab, ükskord ära peaseda. Ohk pane tähele rikast meest, kes enesele ülekohтусel teel on suure waranduse kogunud: ta elab toredas majas; ta uksest käiwad wõerad sisse ja wälja; ta annab igale waesele, kes tema ukse külgi koputab,

rohkesti; ta võtab osa mitmetest heategewatest asutustest, ehitab ja kaunistab kirikuid j. n. e., maailm nimetab tema nime suure auupakkumise ja kiidab teda heaks, õigeks, wagaks, jumalakartlikuks inimeseks, ja tema usub seda peaaegu isegi: aga waewalt on sõbrad ära läinud ja tuled kustunud, siis weeretab ta ennaft omas jängis rahuta ühe külje pealt teise peale, sest üks heal ei lase und tema filmade peale tulla, mis wahet pidamata tema kõrwus kõlab: Sa oled siiski waras!

Mõtlemine fiin ka meele spidamise peale. Nagu Jumal midagi ei wõi lasta meelest ära minna, waid kõik möödaläinud asjad ja ajad tema filma ees on alati, nõnda wõid ka sina ammu aja eest sündinud asju meele spidamise läbi olewiku sisse tagasi tuua ja oma filma ette kujutada. Sinu elus on kaua aja eest midagi juhtunud; ei olnud see suur asi, sa ei pannud seda tähelegi; aastad läksiwad mööda; walu ja ahastus mäsksiwad sinu südames, rõõm ja rahu käiswad find kosutamas; sa tegid palju tööd, sa rääkisid palju, mõtlesid palju; juba läksid sa halliks — seal tuli sul jälle see lapsepõlwe juhtumine meele! Seitsemehetjakümne aastane wanakene, kes surma woodi peal maas on, näeb weel seda kambrikest, kus ta lapsepõlwes mängis, ehk see küll juba ammu ära lagunenud, ja kuuleb selgesti oma ema healt, ehk see küll juba ammu surnud. — Jah, meele spidamine, see on üks suur, üks imelik wõim! Tema wägi on palju suurem, kui meie ehk mõtlemine. Arwata on, et inimese hing ei wõigi midagi juutumaks ära unustada, waid et üks sündimine teise läbi mõneks ajaks paljalt saab kinni kaetud, et aga tema sügawusest kord iga tegu, iga sõna, iga mõte walge ette tuleb ja jälle elawaks saab, et nende järele kohus tema peale saaks mõistetud.

Aga nüüd veel lõppeks kõige suurem ime, mis
 Jumala nägu inimese juures üles tunnistab: sõna!
 Elajatel on küll ka heal, ja mõned võivad väga hästi
 rõõmu ja valu tundmist oma hiiudmise läbi aval-
 dada — aga sõna ei tunne nad mitte, ja iialgi ei
 ole ka kõige õpetlikum koer oma peremeeft kõige lühema
 sõnaga mõistnud nimetada. Inimene aga võib rääkida.
 Nagu püha kiri Jumalast loomise töö alustuses tun-
 nistab: Ja Jumal ütles! nõnda algab ka Adam
 maa peal oma tööd sellega, et ta kõigile lojustele,
 lindudele ja elajatele nimed pani (Moos. 2, 20).
 Kui väga tähelepanemise väärt on see asi! Kas sa
 oled ka kord selle peale mõelnud, kui suur ime see
 on, et sa oma südame mõtteid teisele võid keele läbi
 avaldada? Oma huultega ja keelega paned sa pisut
 õhku wärisema, ja need õhu-ehf healelaened ulatavad
 teise inimese kõrwasse, ja sedamaid teab tema, mis sina
 omas südames mõtled. Selle pealt näha nii tühja, liht-
 labase tallituse läbi võid sa palju head ja palju kurja
 teha: sa võid teist haawata ehf trööstida, wanduda ehf
 õnnistada, oma suremata hinge kuradi kätte heita ehf
 Jumala juure juhutada. Sõna läbi ehitatakse ja hävita-
 takse linnad ja kuningriigid; sõna äratab sõda ja teeb rahu;
 sõna walmistab meile õpetajad, tohtrid ja kõik muud õpet-
 lased. Kui wägewaid asju saadab Jumal korda sõna
 läbi, mis ta inimesele annud. Ja mis on sõna? Sgas
 keeles on wiis healega tähte ja läbisegi 20 healeta tähte;
 need 25 tähefest on juba 6000 aastad ulatanud ja
 saavad ulatama, niikaua kui maailm seisab, et iga ini-
 mene, olgu haritud ehf harimata, wälja võib ütelda,
 mis ta süda mõtleb, tunneb ja tahab. Nendest 25 tähe-
 fest on kõik raamatud ja kirjad kokku pandud, mis
 iial on kirjutatud ja mis veel kirjutatakse; kõik kõned

ja jutlused, mis on peetud ja veel peetakse; kõik keeled ja keelemurrakud, mis inimesed ial maa peal on rääkinud ehk saavad rääkima. Inimese waim võib siin ilmas veel mõndagi asja üles leida, aga mitte ühtainust uut kirjatahte, et mitte enam kuwendat healega tähte peale nende wiie, mis Jumal temale annud. Kas see ei ole mitte imelik? Kas võid ehk pisut aimata, mis pärast püha kiri Jumala ainusündinud Poega Jumala „Sõnaks“ nimetab, kelle läbi kõik on tehtud, mis tehtud on (Joh. 1; 1. Joh. 1)? — Kui sa tahad tunda saada, mäherdune mõju ka inimese sõnal on, siis mõtle Noa peale; see ütles: „Araneetud olgu Kanaan, saagu tema oma wendadele sulaste sulaks!“ (1. Moos. 9, 25), ja selle sõna mõju ei ole tänapäewani veel mitte lõppenud, sest Ahwrika, kus Kanaani sugu elab, on praegu veel maa, kus orjadega kaubeldakse. Kui Issaak Jakobit oli õnnistanud, siis ei aidanud Gesawi palwe ega pisarad midagi — isa oli sõna rääkinud, ja Jakob jäi õnnistatud. Nii suur on sõna mõju, mis inimene Jumala nimel ja Jumala asemel räägib. Aga ka sel sõnal, mis inimene mitte Jumala nimel ja Jumala asemel ei räägi, on suur mõju, pealegi igawene mõju, sest Issand Jeesus ütleb: „Sinu sõnust peab sind õigeks arwatama, ja sinu sõnust peab sind hukka mõistetama“ (Matt. 12, 37). Mõtle, inimene, misjugune wägi iga sõnaga sinu suust wälja läib, misjugune tähendus sinu sõnal on! Jumal on kind sõna läbi oma näu sarnaseks teinud, ta on kind tõstnud üle kõikide loomade. Aga mida suurem and, mida kõrgem kingitus, seda raskem ka wastutus; ei ütle Issand Jeesus mitte nalja pärast: „Inimesed peawad aru tegema kohtu päewal igaist ühest tühjast sõnast, mis nemad on rääkinud!“ (Matt. 12, 36).

Alga paraku ei panda seda mitte tähele. Sõnast ei peeta meie päiwi enam midagi lugu; ja kui keegi teise tühja sõna läbi on suurt kahju saanud, siis ei nurise maailm mitte selle üle, kes teist oma tühja jutuga on petnud, vaid selle üle, kes teise sõna on uskunud. On küll hale lugu, et inimeste sugu nii sügavasti on langenud!

Tänu Jumalale, et tema sõnal enam väge ja jõudu, mõju ja iga on, kui inimese sõnal, ja et kurat tema sõna mitte rikkuda ei jõua. Jumala sõna on igawene ja ei lähe mitte hukka, kui ta taewas ja maa hukka lähewad. Kui Jumal ütsford on ütelnud: „Tehkem inimese eneste näu järele, eneste sarnaseks,“ siis wõiwad kurat ja patt selle sõna täitmist küll takistada, aga mitte tühjaks teha. Jumal tahab Jeesuse Kristuse lunastatud inimest jälle oma näu sarnaseks uuendada, ja see inimene saab uue maa peal walitsema ja isegi inglite peale kohut mõistma (1. Kor. 6, 3). Alga õige ja täielik tähtsus saab siis inimese sõnal olema, kui ta igaweseks ajaks oma Jumalale kiitust, auu ja tänu annab, sest et tema on kõik asjad loonud ja tema tahtmise läbi on nemad ja on loodud (Slm. 4, 11). Ka need Jumala loomise sõnad, mis meie siiljaadik oleme tähele pannud, on hukkaminemata; walguš ja õhk, mäed ja mered, taimed ja elajad, on kõik Jumala igawene mõte, ja tema ei lasse oma tööd mitte igaweseks ajaks kuradi ja patu läbi ära rikkuda. Uue maa peal saame tema loodust weel suuremas ilus ja kenaduses nägema ja seda kõik pärima (Slm. 21, 7). Selleks tehku meid armuline Jumal kõlbwaks Jeesuse Kristuse were läbi!

Seega lõpetame siis piibli raamatu esimese lehe tähelepanemist. Alga fina, armas lugija, ära jää mitte

esimese lehe juure seisma, waid loe ka teine, kolmas ja kõik teised lehed läbi kunni wiimse leheni, mis sulle uuest taewast ja uuest maast räägib. Aga armuline Jumal, kes oma sõna alandlikku ja usklikku lugemist õnnistab, õnnistagu ka sind selle tee peal!

